

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра податків та фіскальної політики

ТОМАХІВ Наталія Володимирівна

**Фіскальні наслідки тіньової економіки / Fiscal
Consequences of Shadow Economy**

спеціальність: 072 - Фінанси, банківська справа та страхування
освітньо-професійна програма - Фіскальне адміністрування

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи
ФФАм-21
Н. В. Томахів

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, А. І. Луцик

Кваліфікаційну роботу допущено
до захисту:

" ___ " _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ **А. І. Луцик**

ТЕРНОПІЛЬ - 2020

АНОТАЦІЯ

Томахів Н.В. Фіскальні наслідки тіньової економіки. – Рукопис.

Дослідження на здобуття освітнього рівня «магістр» за спеціальністю Фінанси, банківська справа та страхування, освітньо-професійна програма Фіскальне адміністрування – Західноукраїнський національний університет. Факультет фінансів та обліку. Тернопіль, 2020.

У роботі дано визначення тіньової економіки, уникнення та ухилення від оподаткування, фіскальних втрат, детінізації економіки; висвітлено фіскальні наслідки тіньової економіки та визначено її вплив на офіційну економіку; запропоновано напрями удосконалення фіскальних механізмів у протидії тіньовій економіці в Україні.

ANNOTATION

Tomakhiv Nataliia Volodymyrivna. Fiscal consequences of shadow economy. – Manuscript.

Research for acquiring the master`s degree after specialty 072 «Finance, Banking and Insurance», master`s program «Fiscal administration» – West Ukrainian National University. Faculty of finance and accounting. Ternopil, 2020.

The definitions of the shadow economy, tax losses, de-shadowing of the economy are given in the article; the fiscal consequences of the shadow economy are highlighted and its impact on the official economy is determined; the directions of improvement of fiscal mechanisms in counteracting to shadow economy in Ukraine are offered.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....	7
1.1. Сутність, ознаки та вплив тіньової економіки на легальну економіку	7
1.2. Еволюція та причини розвитку тіньової економіки	11
Висновки до розділу 1.....	17
РОЗДІЛ 2 ФІСКАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТІНЬОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ	19
2.1. Оцінка обсягів фіскальних втрат країни за рахунок тіньового бізнесу	19
2.2. Аналіз протидії розвитку тіньової економіки в Україні	27
Висновки до розділу 2.....	38
РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИВИ ПРОТИДІЇ ТІНЬОВІЙ ЕКОНОМІЦІ В УКРАЇНІ	40
3.1. Досвід детінізації економіки зарубіжних країн та можливості його застосування в Україні.....	40
3.2. Напрями та способи покращення фіскальної протидії тіньовій економіці в Україні	50
Висновки до розділу 3.....	55
ВИСНОВКИ	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62

ВСТУП

Актуальність теми. Податкова система є одним із ключових елементів розвитку економіки кожної держави. Податкові надходження є основною складовою державного бюджету країни. Однак, при сучасних умовах ведення бізнесу таке явище як тіньова економіка з метою мінімізації сплати податків не є рідкісним показником. Звісно, ж найбільше збитків від такого явища зазнає бюджет країни, оскільки недоотримає належних йому коштів, в результаті чого громадяни недоотримають якісних суспільних благ взамін.

Проблема тіньової економіки та мінімізації сплати податків існує фактично в усіх розвинутих країнах, проте найбільше спостерігається у країнах що розвиваються, до яких і належить Україна. На сьогодні існування тіньової економіки є дуже актуальною проблемою для України, яка обумовлює виникнення цілого ряду негативних соціально-економічних наслідків. Існуванню цього явища сприяє цілий комплекс причин різного характеру, тому боротьба з ним також має включати заходи різного спрямування та здійснюватися на загальнодержавному рівні.

На жаль, теперішній рівень тіньової економіки в Україні відбивається на обсязі та структурі ВВП, призупиняє розвиток економічних реформ та змінює показники державного економічного розвитку. Україні, як державі, яка планує свій рух у європейському напрямку потрібно боротися із цим негативним явищем та розвивати свою економіку у правильному напрямі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням фіскальних наслідків тіньової економіки в Україні представлені публікаціями таких вчених, як С.О. Баранов[4], Ю.В. Пічугіна, А.В. Чорна [37], Ю.В. Клепікова-Чижова [23], Є.А. Довгаль [44], Н.М. Скляр [35], В.М. Кміть [15], А. Гмирін [5], З.С. Варналій [2] та ін.

Метою написання даної кваліфікаційної роботи є дослідження основних причин та потенційних загроз тіньової економіки та її впливу на

здорову економіку нашої держави. Здійснення аналізу тіньового сектору України, та знаходження основних шляхів впливу для мінімізації рівня тіньової економіки та викорінення першочергових джерел її утворення.

Завданнями кваліфікаційної роботи відповідно до поставленої мети є наступні:

- охарактеризувати сутність тіньової економіки та причини її виникнення;
- дослідити причини поширення наслідки від економіки у «тіні»;
- дослідити основні причини виникнення явища тіньової економіки в Україні;
- здійснити аналіз рівня тіньової економіки в Україні;
- охарактеризувати проблеми існування тіньової економіки в Україні;
- розглянути зарубіжний досвід в сфері протидії розповсюдження явища тіньової економіки;
- проаналізувати напрямки боротьби з зазначеним явищем на національному рівні;
- дослідити основні напрямки протидії поширенню рівня тіньової економіки в Україні.

Об'єктом дослідження даної роботи є явище тіньової економіки.

Предметом є дослідження та покращення фіскальних механізмів протидії утворенню та розвитку тіньової економіки та їх ефективність.

Методи дослідження. Методичною базою випускної кваліфікаційної роботи є сукупність загальнонаукових та спеціальних прийомів і методів дослідження, а саме: системний аналіз, індукція, дедукція, порівняння, логічний підхід, історичний метод, теоретичне узагальнення, спостереження, графічне ілюстрування. Дані методи дозволили наглядно

показати стан рівня тіньової економіки в Україні, проаналізувати динаміку розвитку тіньової економіки в Україні, а також виявити проблемні моменти в реалізації податкової політики України щодо протидії розповсюдженню та утворенню тіньової економіки.

Теоретико-інформаційну базу дослідження склали законодавчі та нормативні акти України, Податковий кодекс України, дані Державної служби фінансового моніторингу України, Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Організації безпеки та співробітництва України, дисертаційні та монографічні дослідження українських та зарубіжних науковців, періодична економічна література, статистичні звіти та інтернет-ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в обґрунтуванні заходів фіскальних механізмів в протидії розвитку тіньової економіки в Україні.

Практичне значення одержаних результатів. Досліджені та сформульовані у даній кваліфікаційній роботі теоретичні узагальнення, практичний аналіз та запропоновані рекомендації можуть стати основою для удосконалення фіскальних механізмів щодо протидії розвитку тіньової економіки в Україні.

Апробація результатів дослідження. Аналізи результатів дослідження були висвітлені на XVI Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів і молодих вчених «Фіскальна політика України в умовах євроінтеграційних процесів» (тема публікації – «Негативні та позитивні впливи тіньової економіки на офіційну економіку») та XVII Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів і молодих вчених «Фіскальна політика України в умовах євроінтеграційних процесів» (тема публікації – «Оцінка обсягів фіскальних втрат країни за рахунок тіньового бізнесу»).

Структура випускної кваліфікаційної роботи загальним обсягом 70 сторінки, складається з вступу, трьох розділів, висновків до трьох розділів, загальних висновків та списку використаних джерел.

У першому розділі роботи охарактеризовано сутність, основні ознаки тіньової економіки, та здійснено характеристику впливу «тінізації» легальну економіку держави.

У другому розділі роботи здійснено оцінку обсягу фіскальних втрат країни за рахунок тіньового бізнесу та зроблений аналіз розвитку тіньової економіки в Україні.

У третьому розділі роботи досліджений досвід детінізації зарубіжних країн та обґрунтовано доцільність його застосування в Україні, а також описані напрями та способи покращення фіскальної протидії тіньовій економіці в Україні.

Кваліфікаційна робота містить 4 рисунки, 5 таблиць. Список використаних джерел містить 60 найменування, розміщених на 7 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ

ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ

1.1. Сутність, ознаки та вплив тіньової економіки на легальну економіку

З часу виникнення держави як суспільно-політичного інституту, податки відіграють роль залучення коштів для фінансування економічної та неекономічної сфер діяльності. Можна зауважити, що несплата податків є глобальним явищем, яке щоразу призводить до значних втрат доходів бюджету [48]. Явище економіки у тіні, на жаль, переважає у країнах, що розвиваються, хоча їхні уряди безперервно спрямовують свої зусилля на зменшення цього показнику. Як наслідок, такі держави стикаються з величезними фінансовими проблемами, і ці виклики становлять загрозу для реалізації здорової економічної політики та надання основних послуг громадянам [48].

Тіньова економіка налічує у себе всю трудову діяльність та господарські операції, що виконуються «нижче радару», тобто незадекларованої економічної діяльності, за яку не слід сплачувати податки. Тіньову економіку ще називають «неформальний сектор», «чорна економіка», «підпільна економіка», «сіра економіка». Це все налічує в себе злочинні дії, такі як торгівля наркотиками та контрабанда, а також легальні роботи, такі як садівництво, робота в будівництві або, наприклад, продаж продуктів водіям автомобілів на світлофорах чи продаж квітів. Ця частина економіки також включає ситуації, коли люди змушені працювати без оплати праці, або коли робота проводиться в обмін на речі, відмінні від грошей.

Коли економісти обчислюють ВВП (валовий внутрішній продукт) країни, вони не включають те, що відбувається в тіньовій економіці. З цього можна припустити, що кожна країна світу, мабуть, значно заможніша, аніж свідчить офіційна статистика [55].

Тіньова економіка відіграє важливу роль у багатьох країнах. Люди ухиляються від сплати податків та норм, працюючи в тіньовій економіці або нелегально працевлаштовуючи людей. З одного боку, ця нерегульована економічна діяльність призводить до зменшення податкових надходжень та державних благ та послуг, зниження податкового морального стану та зменшення податкового дотримання, вищих витрат на контроль та зниження темпів економічного зростання. Але з іншого боку, тіньова економіка, на жаль, виступає потужною силою для просування інституційних змін та може сприяти загальному виробництву товарів та послуг в економіці [59].

Тіньова економіка не повинна розглядатися як виключно економічна проблема, яку слід вирішити, атакуючи симптоми за допомогою вищих штрафів та жорсткішого контролю. Розвиток тіньової економіки несе у собі і частково політичний характер. Для розробки політичних заходів, що відповідають рівню розвитку країни, необхідний аналіз причин та наслідків для конкретної країни. Політики повинні розглядати незаконну роботу як сигнал про необхідність зменшення привабливості тіньової економіки шляхом кращого регулювання, справедливої та прозорої податкової системи та більш ефективного функціонування інституцій (належного управління). Проте проти організованої злочинності, корупції та нелегальної зайнятості слід боротися за допомогою більш посиленого контролю [59].

Звісно, тіньова економіка відіграє вагомий негативний характер для кожної держави, проте розглянемо теоретичні плюси та мінуси існування тіньової економіки для держави. Позитивна роль тіньової економіки полягає в тому, що вона створює робочі місця, які не мають можливості існувати в умовах офіційної економіки, а також є засобом виживання та поліпшення умов життя більшості громадян.

До так званих «плюсів» також можна віднести [59]:

- високі податки та жорстке регулювання можна вважати основними рушіями тіньової економіки;
- ресурси, які не використовуються в офіційній економіці, можуть бути використані в тіньовій економіці для збільшення загальної пропозиції товарів і послуг;
- думки щодо того, як поводитися з робочою силою в тіньовій економіці, дуже різняться;
- уряди намагаються заохотити фірми вийти з тіньової економіки шляхом вдосконалення державних установ;
- сприяння посиленню участі населення у прийнятті урядових рішень, розширенні елементів прямої демократії та усуненні корупції також може зменшити тіньову економіку.

«Мінусами» вважаємо[59]:

- тіньову економіку важко визначити, і різні методи дають різні результати. Деякі труднощі вимірювань виникають, оскільки тіньова економіка є нечітко визначеною;
- погіршуючи фіскальний дефіцит та зменшуючи інвестиції в інфраструктуру, тіньова економіка зменшує добробут та економічне зростання держави;
- тіньова економіка може підірвати державні інституції, що призведе до збільшення злочинності та меншої підтримки інституцій, що в кінцевому рахунку загрожує економічному та політичному розвитку;
- спроба зменшити тіньову економіку шляхом покарання штрафами та посиленням контролю є дорогою і не дуже ефективною.

Також до одних із головних наслідків тіньової економіки є деформація податкової системи. Вона проявляється у нерівномірності галузевого податкового навантаження і скороченні розходів бюджету. Ухилення від сплати податків приводить до зростання податкового

навантаження на законослухняних платників податків. У результаті частина їх іде у «тінь». Негативний вплив тіньової економіки полягає в загальній криміналізації держави і суспільства, а також у скороченні податкових надходжень і неможливості держави забезпечити реалізацію соціально-економічних програм і розвиток економіки в цілому [12].

Викрити формально незаконні схеми мінімізації податкових зобов'язань можна або в ході оперативно-розшукової діяльності або за допомогою непрямих методів податкового контролю, які являють собою комплекс заходів, спрямованих на отримання детальної та достовірної інформації щодо діяльності платника з інших, ніж його офіційна звітність, джерел (відомості третіх осіб, зокрема постачальників та споживачів, результати перевірок підприємств-контрагентів, рух коштів по банківських рахунках, порівняння результатів діяльності підприємства із середньостатистичними показниками аналогічних підприємств, результати галузевого аналізу тощо)[3, с. 42-52].

Отже, підсумовуючи, можна зазначити, що державі необхідно боротися із недоопрацюваннями у сфері оподаткування, оскільки для будь-якої економіки незаконна мінімізація податкових платежів є надзвичайно негативним явищем. Для того, аби зменшити прояви незаконної мінімізації оподаткування, необхідно зацікавити платників податків. Найбільш дієвим способом зменшення рівня порушень податкового законодавства завжди було і буде зменшення податкових ставок та застосування відповідних податкових пільг. Також, необхідним вважаємо пояснювати роз'яснювальну роботу із платниками податків для підвищення податкової культури в суспільстві, запровадити та розробити загальнонаціональну програму формування незалежної податкової культури на державному рівні. Доцільно також створити відповідну інформаційну базу підприємств, організацій, установ і громадян України, котрі ухиляються/уникають сплати податків для подальшого використання цієї інформації

регулюючими органами в разі вирішення такими фізичними та юридичними особами створювати нові суб'єкти господарської діяльності. До напрямів вдосконалення системи оподаткування України можна віднести створення сприятливих умов для проведення обов'язкового загального декларування доходів, зняття обмежень щодо застосування податкової соціальної пільги по відношенню до громадян з вищими доходами, а також розширення переліку видів доходів, з яких може проводитися вирахування витрат.

1.2. Еволюція та причини розвитку тіньової економіки

В загальному важко визначити чітку та точну назву поняття, що стосувалося б даного виду діяльності – тіньової економіки. Тому використовують кілька альтернативних назв, які охарактеризують дане явище. Для прикладу, використовують термін «неформальна», що позначає кустарну та дуже дрібну діяльність і здебільшого пов'язаний з країнами із перехідною економікою. Термін «прихована» та «підпільна», як правило, асоціюється з ухиленням від сплати податків. Терміни «паралельна» та «чорна» найбільше пов'язують із валютними операціями. «Неофіційна» та «незафіксована» діяльність здебільшого стосується економічної діяльності, яка уникає національних установ збору статистики. Термін «тіньова» вважають більше у загальному контексті для країн із перехідною економікою[57].

Можливо, через широту теми більшість статей, що займаються дослідженням даного явища, залишаються неточними щодо визначення чіткого поняття. Деякі статті просто дають перелік характеристик тіньової економіки. Для прикладу, Танзі (1982) описує тіньову діяльність, як схильність людей та фірм здійснювати свою економічну діяльність без втручання або співпраці держави. З літератури можна виділити кілька

визначень, які характеризують суть тіньової економіки, зокрема, тіньова економіка – це [57]:

- ухилятися від сплати податків (враховуючи несплату частини загальних податкових зборів, або спеціальні збори за послуги);
- ігнорувати вимоги до валюти (наприклад, місцева валюта як єдиний законний платіжний засіб);
- ігнорування нормативних вимог (наприклад, «ліцензування»);
- не з'являтися у механізмах статистичної звітності
- самі по собі незаконні ведення бізнесу (наприклад, торгівля наркотиками, зброєю тощо).

Ці характеристики утворюють типологію з потенційно тридцятьма двома ситуаціями, які стають поняттями із позначкою «тінь». Можна також зауважити, що хоча корупція прямо не входить до цього списку, проте це часто є механізмом, який використовується для участі у багатьох описаних незаконних діяннях. Навіть така типологія не знімає всієї плутанини. Наприклад, деякі регулятивні обмеження можуть забороняти деякі види діяльності, які в іншому випадку були б повністю законними та навіть необхідними, у добре функціонуючій ринковій економіці. Прикладами можуть бути заборони на вивіз деревини, торгівля іноземною валютою чи інші предмети чи послуги, на які держава законодавчо визнала монополію[57].

Можна виокремити декілька причин щодо незрозумілості визначення вказаного явища. Будь-яка спроба надати конкретне визначення базуючись на одному аспекті є занадто вузькою, аби відобразити інші аспекти явища. Також, такі визначення можуть бути цілком недостовірними і не представляти реальне економічне становище, оскільки, наприклад, незафіксована економічна діяльність залежить від збору даних та методів оцінки, які використовуються національними службами. Враховуємо

також, що різні країни по різному визначають характеристики тіньової економіки, які підпорядковуються різними законами [57].

Країни-члени ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку) стурбовані найбільше явищем ухилення від сплати податків. Менш розвинені країни, як правило, найбільше схвильовані наслідками регулювання податкових систем на задушення економічної діяльності на рівні домогосподарств та малих підприємств. У найменш розвинених економіках та нових державах наголошується на простому створенні міжнародно визнаної національної мережі збору статистичної звітності [57].

Тому можна і виокремити причини незаконної економічної діяльності, наприклад, наступні:

- є позитивним явищем для обох сторін;
- відсутність робочих місць / «офіційні» роботи пропонують меншу зарплатню;
- високий рівень податків/внесків/зборів;
- відсутність альтернативних засобів доходу;
- працювати незадекларованою – звичайна практика.

Але між регіонами Європи є великі відмінності, порівняльна характеристика наведена нижче (рис. 1). [59].

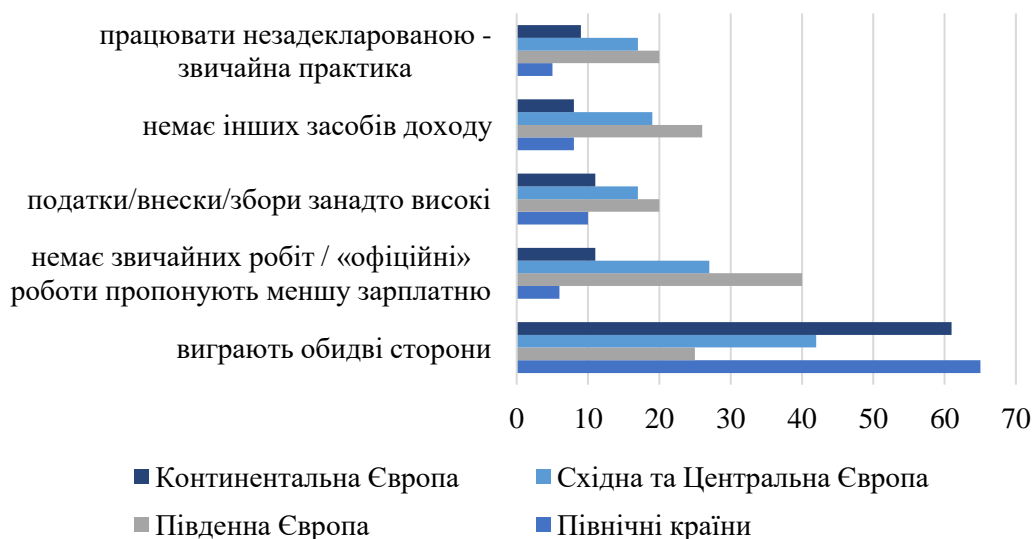

Рис.1.1. Причини для приховування прибутків, по регіонах, у %
[59]

На основі наукових досліджень в промислових країнах багато факторів вплинули на розвиток тіньової економіки, але найважливішими, найчастіше цитованими виокремлено у Табл. 1.1. [51].

Таблиця 1.1.

Основні факти впливу на тіньову економіку та розрахунковий внесок у розмір тіньової економіки в індустріальних країнах [59].

Фактори	На основі 15 показників	На основі 28 показників
Податки/збори	35-38	45-52
Інтенсивність державного регулювання	8-10	10-15
Соціальні трансферти	5-7	5-8
Специфічні норми ринку праці	5-7	5-8
Сектори державного обслуговування	5-7	5-8

Податковий моральний дух	22-25	–
Загальний вплив	76-94	70-90

Отже до основних факторів впливу можна віднести:

- податкове навантаження та внески на соціальне страхування;
- щільність та інтенсивність регулювання в офіційній економіці, особливо на ринках праці, включаючи передбачене скорочення робочого тижня, достроковий вихід на пенсію та зростання безробіття, забезпечуючи більше часу для нелегальної роботи;
- менше залучення громадян та лояльності та поваги до державних установ;
- слабка податкова мораль (готовність платити податки), частково результат корупції та зниження якості державних установ;
- вважають, що зростаючий тягар податків та внесків на соціальне страхування є одним з найважливіших рушіїв розвитку тіньової економіки [48].

Цими факторами можна пояснити різницю відмінностей у розмірах тіньової економіки в різних країнах залежно від моделі та кількості включених факторів. Згідно з економічною теорією, чим більша різниця між загальною вартістю робочої сили в офіційній економіці та доходами від роботи після сплати податків, тим більше бажання зменшити цю різницю та працювати в тіньовій економіці. Ця різниця значною мірою залежить від загального тягара податків та внесків на соціальне страхування в офіційній економіці.

З цієї точки зору, розвиток тіньової економіки можна розглядати як реакцію осіб, які відчують себе перевантаженими державою і які обирають варіант «виходу», а не «голосу» (голосування та політична участь). Зростання активності в тіньовій економіці, що є результатом

зростання загального податкового та соціального навантаження, розмиває податкову базу та життєздатність системи соціального забезпечення. У свою чергу, це призводить до подальшого збільшення дефіциту бюджету або до вищих податків, додаткового зростання тіньової економіки та поступового ослаблення основ соціального договору [59].

Іншим важливим фактором, що сприяє зростанню тіньової економіки, є підвищення інтенсивності регулювання, яке часто вимірюється кількістю законів та нормативних актів. Нормативні акти збільшують витрати на робочу силу та обмежують свободу вибору для учасників офіційної економіки. Оскільки більшість цих витрат перекладаються на роботодавців.

Якщо порівнювати із регіонами Східної та Центральної Європи, до якої можемо віднести і Україну, зазначаємо такі фактори, які рухають тіньову економіку [56]:

- відсутність компетенції офіційних установ (законодавчих органів, бюрократії, судів) у поєднанні з корупцією, що підриває довіру до цих установ;
- невиконання законів та нормативних актів та нездатність чи небажання захищати права власності;
- високі витрати та адміністративні тягарі для підприємців;
- низька ймовірність того, що вас зловлять як незаконного працівника або людину, яка ухиляється від сплати податків, що робить нелегальну роботу більш привабливою, ніж «офіційна» робота;
- занадто велика бюрократія та неефективна бюрократія, що може зробити «переховування в тіні» важливим для виживання або створення бізнесу;
- широке визнання незаконної праці, що ускладнює боротьбу з нею.

Згідно з різними емпіричними дослідженнями, найважливішим фактором зростання тіньової економіки в країнах Східної та Центральної Європи є якість інститутів та корупція [56]. Якість установ пояснює значну

частину розбіжностей у розмірах тіньової економіки між країнами Східної та Центральної Європи та країнами ОЕСР. Країни Східної та Центральної Європи, які мають більш якісні інститути, також мають вищі темпи зростання офіційної економіки [56]. Правильне поєднання компетентних установ та забезпечення суспільних благ, з одного боку, та податків та зборів, з іншого, є вирішальним для досягнення економічної ефективності. Якщо держава може достовірно гарантувати права власності та забезпечити адекватну інфраструктуру та суспільні блага, що задовольняють потреби людей, сплата податків та зборів буде сприятливою, і розмір офіційної економіки буде зростати, тоді як тіньова економіка зменшиться [56].

Висновки до розділу 1

Поняття тіньової економіки притаманне кожній державі, у високому рівні чи ж низькому. Рівні тіньової економіки у кожній державі визначається різними показниками. Тому, надати точне визначення, що означає поняття тіньової економіки є складно. Тіньова економіка не повинна розглядатися, як виключно економічна проблема, адже зростання її рівня є результатом комплексу чинників держави, таких як корупція, низька податкова обізнаність громадян, незахищеність громадян, недовіра до державних органів влади тощо.

Причиною росту рівня тіньової економіки можна відзначити зростання податкового навантаження та державного регулювання. До найосновніших факторів зростання переходу робочих місць у неофіційну економіку відноситься зниження податкового морального стану та податкової відповідальності в обмін на отримання особистісних благ таким «нечистим» шляхом. Тіньова економіка утворює, так зване, «замкнене коло», яке полягає тому що після збільшення податкового навантаження призводить до, знову ж таки, зростання рівня економіки у «тіні». В результаті це все має великий негативний вплив і на громадян, держава в

свою чергу на зростання тіньової економіки та тиску на державні фінанси «відповідає» зменшенням рівня якості благ, що отримують громадяни від держави. При зростанні рівня тіньової економіки державні інститути слабшають і втрачають підтримку населення.

До одних із важливих кроків зменшення рівня тіньової економіки можна відносити вдосконалення державних інституцій та збільшення рівня податкової обізнаності(освіти) для громадян. Рішення людей брати участь і тіньовій економіці залежать від сприйманих цінностей. Сприймання податкової системи, загальної ситуації на ринку праці, включаючи рівень безробіття.

РОЗДІЛ 2 ФІСКАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТІНЬОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

2.1. Оцінка обсягів фіскальних втрат країни за рахунок тіньового бізнесу

Тіньова економіка має значний вплив не тільки на суттєве сповільнення розвитку економічних процесів, а й на соціально-політичні процеси у державі. Вплив тіньової економіки полягає не лише в уникненні від сплати податків, а й на спотворення принципів ринкової економіки та рівномірного розподілу товарів, за рахунок зберігання монополії[41].

Основними причинами тіньової економіки в Україні ми можемо відносити такі як, ухиляння від сплати податків, соціальних внесків та ПДВ; небажання підпорядковуватися вимогам трудового законодавства – мінімальна заробітна плата, максимальна кількість робочих годин, стандартів роботи та інших адміністративних вимог [47].

До основних проблем українського бізнесу відносимо те, що він страждає не лише від податкового тиску та високих податків, в результаті чого зменшується рівень їх рентабельності, але і від адміністративного тиску та «нечистих правил» у податковій сфері. Малий та середній бізнес не можуть відстояти свої права у судах від несправедливих зазіхань своїх конкурентів. Варто і зазначити необдуману політику держави у карантинних умовах, без продуманих відповідних антикризових податкових пільг, від чого постраждало чимало малого та середнього бізнесу за останні півроку [5].

Тому, у результаті, майже половина національної економіки, за різними неофіційними підрахунками – 45-50%, а за офіційними даними минулорічної статистики уряду – близько 30%, перебуває у тіні[5]. «Тінізація» бізнесу включає у себе найбільші її складові, такі як приховування доходів від оподаткування, приховування кількості найманих працівників і також виплаченої їм зарплати. Велику частку нашої

«чорної» економіки складають готівкові операції – за підрахунками аналітиками британської консалтингової компанії «Ernst & Young» [5].

У 2019 році зафіксовано найнижчий рівень тіньової економіки за офіційними даними за останні 12 років – 29% від ВВП. Це, наприклад, на 7% менше ніж у 2015 році. Для прикладу взято 2015 рік тому, що саме у 2014-2015 роках можемо вважати переломним та кризовим періодом для економіки України. Що є цілком закономірним наслідком економічної кризи країни спровокованої анексією Криму та ескалацією військових дій на Сході. Високий рівень інфляції (48,7%), зниження реальних доходів населення на 22,2% за результатами 2014 року у поєднанні з девальвацією національної грошової одиниці призвели до підвищення рівня корупції у всіх сферах суспільного життя, до вразливості й незахищеності домінуючої частини населення й, закономірно, збільшення фінансових потоків у тіньовому секторі як на мікро- так і на макрорівні [43].

Ця державна та потужна криза, спровокувала «почорніння» діяльності багатьох суб'єктів господарювання. До загальних причин високого рівня тіньової економіки в Україні можемо віднести корупцію, високий рівень податків від якого у бізнесу виникає бажання піти у «тінь», велике податкове навантаження та навантаження на оплату праці, що підштовхує бізнес оплачувати зарплату у конвертах, а також тиск із боку держави у сфері дозвільної діяльності [33].

На жаль, сьогоднішній вигляд податкової системи України, гальмує розвиток національної економіки. Результатом такого стану ми отримуємо падіння економіки, постійний дефіцит бюджету, ріст рівня недовіри з боку іноземних інвесторів. Контролем податкового законодавства в Україні на даний момент займаються 5 державних органів: Державна податкова служба, Державна фіскальна служба (у складі якої діє податкова міліція), Державна митна служба, Державна аудиторська служба й Державна служба

фінансового моніторингу. Всі ці державні органи фактично ж дублюють одне одного [5].

Проте, не варто відхиляти і позитивні відклики від тіньової економіки, такі як, наприклад, створення робочих місць, які не мають права на існування в умовах офіційної економіки, і це є єдиним засобом виживання та поліпшення умов життя певної частки громадян. До основних рушіїв тіньової економіки можна віднести різке збільшення податків та жорсткого регулювання. До вагомих плюсів тіньової економіки можемо віднести наступне – ресурси, які не використовуються при офіційній економіці можуть бути використані в тіньовій для збільшення загальної пропозиції товарів та послуг. На жаль, рівень тіньової економіки нелегко виявити, оскільки різні методи дають різні результати, і він є нечітко вираженим. Тіньова економіка значно підриває довіру до державних інституцій, що призводить до збільшення злочинності та меншої підтримки цих інституцій, що в результаті впливає на політичний та економічний розвиток послуг [58].

Також, можемо вважати, що наслідком тіньової економіки є деформація податкової системи. Вона проявляє себе у нерівномірності податкового навантаження і скороченні розходів бюджету, що в результаті прямо відображається на якості надання послуг громадянам [44].

До інших переважаючих факторів впливу на рівень тіньової економіки відносимо великий рівень обігу готівкових коштів частина яких зосереджується у «тіні». Між тіньовою економікою і обсягом готівкового грошового обігу є пряма залежність — готівку в тіньовому обігу, поза банківською системою, підживлює функціонування тіньової економіки. Тому, можемо вважати, що заходи, які зробив Національний банк щодо зниження дозволеної норми розрахунків готівкою, зробили свій внесок у зменшення рівня тіньової економіки в нашій країні. Ініціатива НБУ щодо зниження граничної суми розрахунків готівкою суб'єктів господарювання

з громадянами сприятиме зменшенню рівня тіньової економіки. Національний банк України також пропонує зменшити обсяги готівкових розрахунків довірених осіб суб'єктів господарювання, які отримують кошти під звіт до 15 тис. грн., а також зобов'язати суб'єктів господарювання при знятті готівки надавати за запитом банку підтверджуючі документи про готівкові розрахунки [33].

Можна зазначити, що у зв'язку із глобальною пандемією, яка внесла здебільшого великі негативні наслідки для нашого світу, можна виділити і позитивні – збільшення процесів цифровізації у всіх сферах життя. Так, для прикладу, виникло зростання попиту цифрових платежів та безготівкових розрахунків. Та разом із перевагами безготівкового обігу існує кілька негативних наслідків, таких, як – легкого доступу фінансових установ до приватних даних клієнтів, а також високого ризику кібератак. Дійсно, можна стверджувати, що безготівкові платежі можуть зменшувати рівень тіньової економіки в Україні, та збільшувати податкові надходження шляхом збільшеного контролю руху податкових коштів. Проте, не варто забувати, що поняття тіньової економіки в розвинених країнах, де економіка в тіні становить 10-20% від ВВП, та поняття тіньової економіки в Україні, що може досягати до 30-50% від ВВП за різними економічними показниками, не є прямо ототожнюваними [49].

За попередніми даними Державної служб статистики України, розрахунками Мінекономіки рівень тіньової економіки у I кварталі 2020 року склав 31% від офіційного ВВП, що на 1 в. п. менше за показник I кварталу 2019 року (рис.1) [38].

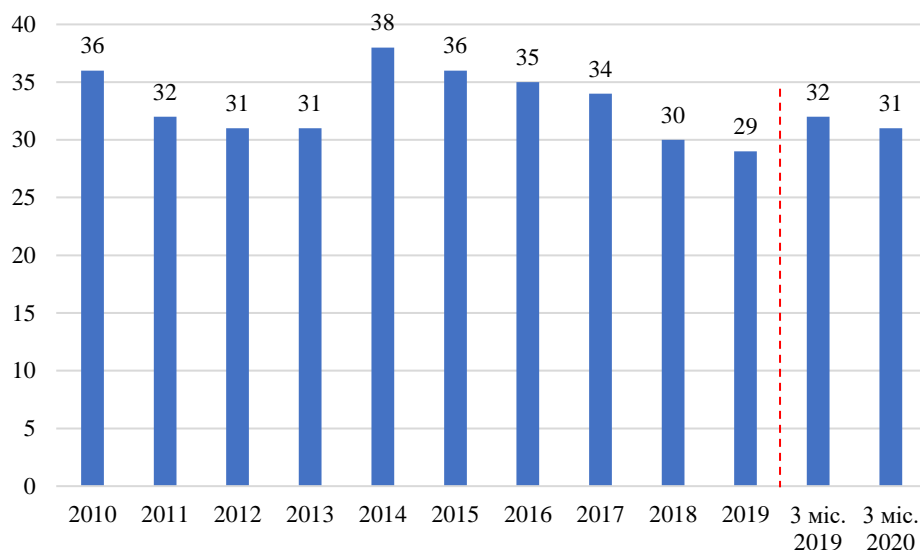

Рис.2.1. Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні, у % до обсягу офіційного ВВП (за досконалою технологією)

Джерело: складено автором за допомогою джерела [38].

З зображеного графіку вище ми можемо спостерігати стійке продовження тенденції до зниження рівня тіньової економіки протягом 2014-2019 рр., враховуючи фактор негативних наслідків пандемії COVID-19 і різницю рівня реального ВВП на -1% за підсумком I кварталу 2020 року до відповідного кварталу 2019 року [38].

Наслідками скорочення обсягів тіньового сектору можна вважати позиції України у рейтингу Глобального індексу конкуренто-спроможності (ГІК). Хоча і в 2019 році Україна втратила дві позиції(в порівнянні з 2018 р.) в Індексі глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index, GDI) Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) й опустилася на 85-те (83-тє у 2018р.) місце з 141 країни, проте водночас другий рік поспіль значно покращуються позиції країни за критеріями «ринок товарів» – з 73-го на 57-ме місце, «ринок праці» – з 66-го на 69-те місце та «інституціональний розвиток» – зі 110-го на 104-те місце [43].

Україна не здає позицій також і у одному із найважливіших рейтингів на міжнародній арені – рейтингу «Doing Business», в якому наша країна

посіла 64-те місце. Так високо Україна не піднімалася ще ніколи, враховуючи те, що у 2006 Україна посідала низькі позиції, та у 2015 потрапила у першу сотню [44].

Достеменно розрахувати втрати від впливу тіньової економіки та визначити розмір податкових розривів досить складно, проте ми спробуємо використати наступну методику: спочатку розрахуємо обсяги діяльності, які не оподатковуються через певні причини, тоді визначаємо суму податку, що була б сплачена у разі декларування операцій у повному обсязі, спробуємо розрахувати обсяги податкових втрат за рахунок уникнення від оподаткування[25].

Використовуючи статистичну інформацію про розміри ВВП, рівень тіньової економіки та обсяги податкових надходжень розраховуємо податкові втрати від тіньового сектору в Україні протягом 2015-2019 рр.

Рівень податкового навантаження визначається як відношення податкових надходжень до бюджету до ВВП за формулою 2.1[46, 116]:

$$P = \frac{ПН}{ВВП} \cdot 100\%, \quad (2.1)$$

де

ПН – податкові надходження до зведеного бюджету, млн. грн.;

ВВП – валовий внутрішній продукт, млн. грн.;

Обсяг податкових втрат держави розраховуємо за формулою 2.2:

$$ПВ = ВВП \cdot \frac{П}{100\%} \cdot \frac{T_e}{100\%}, \quad (2.2)$$

де

T_e – рівень тіньової економіки, %.

Таблиця 2.1.

**Обсяги податкових втрат від тіньової економіки в Україні за період
2015-2019 рр.**

Рік	Номінальний ВВП, млн. грн.	Податкові надходження до зведеного бюджету, млн. грн.	Рівень тіньової економіки, %	Рівень податкового навантаження, %	Обсяги податкових втрат, млн. грн.
2014	1566728	381 855,1	38	24,3	144671,6
2015	1979458	587 054,9	36	29,6	210931,0
2016	2383182	428 788,9	35	17,9	149306,3
2017	2982920	519 185,3	34	17,4	176469,5
2018	3558706	623 298,2	30	17,5	186832,0
2019	3974564	732 905,2	29	18,4	212082,7

Джерело: розраховано автором на основі [8;22].

Аналізуючи отримані показники, можна зауважити зростання обсягів як податкових надходжень, так і податкових втрат, які у 2019 році становили 732905,2 млн. грн. та 212082,7 млн. грн. відповідно. Зауважимо, зростання рівня податкового навантаження, яке прослідковується в Україні скорочує дохід, що є у розпорядженні домогосподарств та суб'єктів підприємництва, змушує шукати нові джерела надходжень і відповідно породжує бажання працювати у тіньовому секторі. Згідно деяких досліджень взаємозв'язок між оподаткуванням і масштабами тіньової економіки не настільки прямий: чим вище рівень навантаження податками, тим менші обсяги ухилення від сплати і відносні розміри тіньового сектору, тому варто враховувати складність податкової системи.

На рисунку 2.2. відображено динаміку частки податкових втрат від тіньової економіки до ВВП.

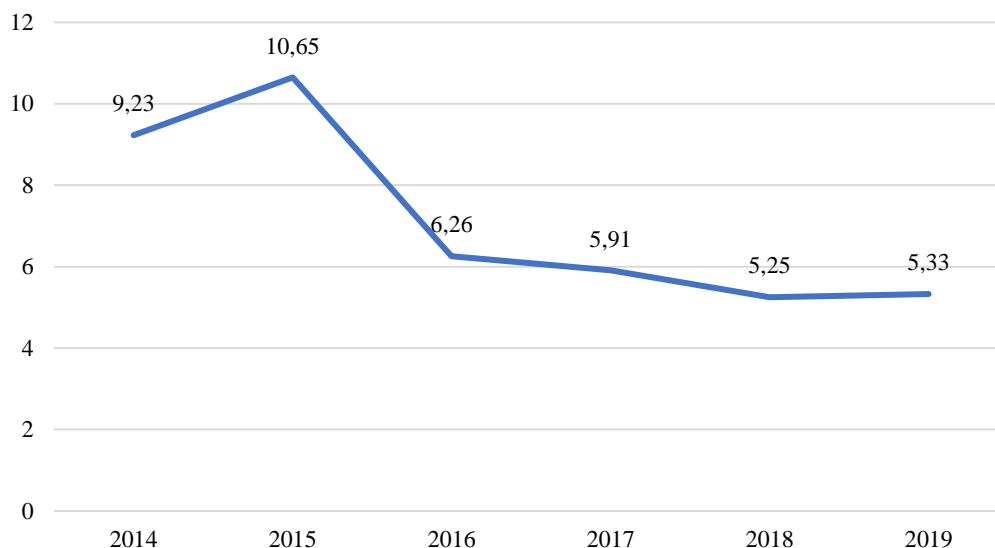

Рисунок 2.2. Відношення податкових втрат від тіньової економіки до ВВП за період 2015-2019 рр., у %

Джерело: розраховано автором на основі [8; 22].

Проаналізувавши дані розрахунків, помітно, що максимального значення показник досяг у 2015 р. – 10,65%, через кризу економіки, а надалі можемо прослідкувати, як динаміка рухається до зниження рівня податкових втрат від тіньової економіки, що в цілому є позитивним явищем.

Проте, враховуючи той факт, що тіньова економіка є великою часткою сучасного суспільного господарства України, відсутність сформованої системи показників, що враховувала б широкий спектр чинників, у тому числі й податкові втрати, за принципом впливу на фінансовий потенціал території ускладнює загальну оцінку розвитку національного виробництва.

Отже, можна зробити висновки, що зважаючи на позитивні фактори існування тіньової економіки, і негативні, все ж, негативні переважають і становлять під загрозу розвиток економіки в цілому. Державі потрібно боротися із недоопрацюваннями у сфері оподаткування, не різким

збільшення податків та жорстким контролем, а зменшення податкових ставок та застосуванням відповідних податкових пільг.

2.2. Аналіз протидії розвитку тіньової економіки в Україні

На жаль, Україна уже в такому стані економічної кризи, що неможливо заперечувати необхідність комплексного розвитку та розробки певної методології, яка б гальмувала поширення рівня тіньової економіки, не згадуючи вже першочергову ліквідацію причин і факторів появи та розвитку цієї економіки. Слід розуміти, що участь у «цій» економіці беруть не лише кримінальні суб'єкти, а й пересічні громадяни, котрі не мають можливості заробляти чесним шляхом, з дотриманням усіх встановлених державою правил і ця «тінь» це їх єдиний спосіб прогодувати власну сім'ю.

Особливість нашої тіньової економіки є в тому, що вона уже абсорбувала у себе велику суму готівкових грошових ресурсів. Знову згадаємо переломний 2015 для України рік – на початку цього року в Україні, в обігу, було 92 млрд. готівкових коштів. Але ця готівка працювала та обслуговувала тіньовий сектор національної економіки, а не «здорову» частину української економіки. Ось чому настільки важливе інвестиційне залучення фінансових ресурсів, які знаходяться у громадян країни і які б працювали на чистий сектор економіки та впливали б на економічне зростання країни, відповідно, не доводити до згасання інвестиційної діяльності, яка на межі кризи у нашій країні. Тому, необізнаність у тому, що саме стає причиною виникнення тіньової економіки, її особливостей та методологію вирахування не дозволяє нам правильно сформулювати методи боротьби із нею та методологію її викорінення, що є на даний момент є постійним об'єктом уваги науковців [26].

Уряд України старається боротися із виявленими загрозами тіньової економіки, зокрема Мінфін пропонує наступні основні завдання, які допоможуть викоринити тіньову економіку [24]:

1. Створення служби фінансових розслідувань – принципово нового державного органу, який має прийти на заміну корумпованій податковій міліції, знаній за свій надмірний адміністративний тиск. Нова служба припинить терор у середовищі підприємців та надаватиме можливість чесним підприємцям працювати легально, не ховаючись «у тінь».
2. Боротьба з виводом капіталів до «офшорів», яка на даному етапі сконцентрована на імплементації міжнародно-визнаних механізмів боротьби з офшорами (BEPS) .
3. Реформа митниці, яка покликана насамперед прикрити ключові контрабандні потоки та дати можливість чесним підприємствам вижити, працюючи в правовому полі України.
4. Податкова реформа повинна створити адекватне інвестиційне середовище, в якому зникне необхідність підприємцям замислюватись про ухилення від оподаткування.

Проте, попри планові, все ж позитивні наявні зрушення від Мінфіну ми можемо спостерігати наступні: відчутне зменшення податкового навантаження на бізнес, зокрема – зменшення ЄСВ. Низка роботодавців відчули зниження тиску збоку держави, інші ж – почали легалізувати свою діяльність, що є позитивним для економіки. Завдяки певним реформам в адмініструванні ПДВ державі вдалося розкрити тіньові шляхи, які використовували для уникання сплати податку та відмивання податкового кредиту. Проте, у Україні все ще високий рівень існування офшорного бізнесу та виведення капіталу в офшорні юрисдикції. Наявні багаторічні стабільні системи «тіньових схем», які не так легко і сколихнути. Можна спостерігати постійне незаконне збагачення привілейованих та корумпованих високопосадовців, котрі дискредитують будь-які закони Міністерства фінансів, оскільки основної метою для них є захист витоків збагачення.

На жаль, і сама держава стає активним учасником тіньових операцій. Представники різних органів влади мали змогу отримувати власну вигоду із існування тіньової економіки, а саме від процесів приватизації, від продажу природних ресурсів держави, від зростання корупції, підтримували розбудову виникнення фінансових пірамід. До позитивних зрушень викорінення тіньової економіки з боку законодавства ми можемо відзначити політику децентралізації, завдяки якій місцеві самоврядування отримали посилення фінансової спроможності [17, 72 – 77].

Оскільки тіньова економіка є доволі багатограним та складним процесом, її причинами є не лише економічні, а й політекономічні, соціальні та навіть психологічні. Тому боротьба повинна враховувати в себе не лише односторонній напрям, посилення якого не лише не дасть позитивний результатів, а може і нашкодити та призвести до зростання і без того не низького рівня тіньового сектору.

Податкове навантаження є одним із основних чинників що мають вплив на можливості держави щодо формування ресурсів для фінансового забезпечення закріплених за нею функцій. Проте, в Україні платниками податків рівень податкового навантаження сприймається як обтяжливий, а держава не може акумулювати достатніх коштів для забезпечення суспільних потреб. Податкове навантаження має бути оптимальним, тобто таким, яке б давало можливість не лише мобілізувати достатньо коштів до бюджету, але й давати можливість вкладати вивільнені кошти у розширення виробництва та стимулювати інвестиційних процесів в Україні[28].

Можуть бути запропоновані такі напрями зменшення податкового навантаження і підвищення ефективності податкової системи в Україні:

- забезпечення державою чітко виражених і зрозумілих правил оподаткування;
- створення ефективного податкового законодавства;
- утворення простого механізму сплати податків;

- зниження загального рівня оподаткування підприємств;
- запровадження сприятливих умов для інвестиційних процесів на підприємствах.

Науковець та доцент Університету державної фіскальної служби України Андрій Гмирін [5] припускає, аби зменшити рівень тіньової економіки ми можемо скористатися таким важелем впливу, як стимуляція підприємств. Зокрема, науковець вважає, що для того, аби примусити бізнес виходити із тіні, потрібно не лише утискати його санкціями, а стимулювати підприємства, які будуть готовими для легального ведення своєї діяльності.

Науковець разом із колегами-експертами пропонують наступні важелі впливу:

- 1) проведення загальної амністії тіньових капіталів, не враховуючи амністію капіталі, які мають корупційне походження;
- 2) використовувати максимально низьку ставки для легалізації капіталу невідомого походження (2,5–5%), проте використовувати найвищу ставку оподаткування після строку подання «нульової декларації»
- 3) створення пільгових податкових умов для інвесторів з амністованим капіталом;
- 4) введення преференцій для іноземного капіталу при поверненні його в країну;
- 5) надання законодавчої гарантії, про безпеку користувачів податкової амністії з боку держави;
- 6) запровадження податку на виведений капітал;
- 7) лібералізування системи оподаткування;
- 8) впровадження економічних стимулів для детінізації бізнесу (працювати легально й прозоро повинно бути економічно вигідно);
- 9) встановлення прозорого адміністрування бізнесу з мінімальним впливом людського фактору;

10) законодавче стимулювання безготівкових розрахунків та зменшувати сферу діяльності готівкового обігу коштів.

Науковець зазначає, що ці всі чинники впливу не є нововведеннями, а лише є запозиченням із країн з нижчим рівнем тіньової економіки для наслідування. Така детінізація економіки не є кінцевою ціллю, а є лише інструментом для повноцінного економічного розвитку нашої держави. Однією із вагомих методів протидії розвитку тіньової економіки є розуміння того, чому така саме це явище відбувається і чому бізнес вдається до ведення незаконної діяльності[5].

Вагомим чинником впливу є обсяги використання готівкових коштів. Звісно ж, ступінь використання готівки має залежність від низки факторів, таких як корупція в країні, менталітет, культура, рівень економічної грамотності серед населення, проте два найголовніші фактори – це прозорість економіки та ступінь економічної лібералізації. Головним тут можна виокремити те, що справа не полягає в тому щоб виявляти ухилення від оподаткування, а викоринити фактори та чинники та не дозволити бізнесу вдаватися до цієї незаконної діяльності та розвиватися. Частково можемо вважати причиною виникнення цього – регіональна культура, за якої роками керівні органи з підходами творчості вдавалися до грабування власного ж народу, люди тому і виробили свою культуру, яка дозволяла їм захопити економічне багатство без можливості його природньо розподілятися [49].

Врахуємо те, що у 2019 році безготівкові платежі становили 20% усіх платежів в Україні. Проте, попри прогнозований скачок цих платежі до 50% у 2020 році, безготівкова економіка не буде так швидко розвиватися, як для прикладу, у Європі, саме через культуру недовіри з боку народу. Звісно, підприємці, які виконують свою діяльність чесно та прозоро будуть раді таким показникам, проте нашій країні потрібно для початку створити

належні умови для існування чистого бізнесу без вимушеної втечі до тіньового сектору[49].

Якщо ж почати від кожного із нас, чи часто ми вимагаємо чек при покупці товарів? Більшість із нас – ні, але врахуємо що і держава нас для цього не стимулює. Візьмемо, для прикладу, Литву – у боротьбі із тіньовою економіку країна проводить «чекові лотереї». Тут йдеться мова про касові апарати. Сума покупки не повинна бути менше 5-ти євро, жителі можуть реєструвати необмежену кількість чеків через інтернет і кожного місяця проводиться розіграш певної грошової суми. Також, проводиться і річний розіграш уже із більшою сумою грошового призу. Таким чином покупці вимагають видачу чеків, скорочується тіньовий обіг у торговців, вони сплачують більше податків. Відповідно скорочується кількість готівки, що не дозволяє виплачувати зарплату у конвертах. Це не є першим прикладом та одним із способів боротьби проти тіньової економіки, в Європі чекові лотереї проводяться в Польщі, Португалії, Хорватії та Грузії. Цей приклад може стати хорошим поштовхом для наслідування в Україні [33].

Згадаємо недосконалу для держави системи спрощеного оподаткування та її вплив на тіньову економіку. Така система дозволяє легально ухилятися від сплати податків та мінімізувати податкові платежі. У Табл.2.2. ми навели загальні приклади застосування системи спрощеного оподаткування.

Таблиця 2.2.

Способи оптимізація податкових виплат використовуючи спрощену систему оподаткування [13; 1; 10]

Платники податку	Фізична-особа підприємець		Фізична-особа підприємець/ Юридична особа	–
	I група	II група	III група	IV група
Критерії	без найманих працівників; річний дохід – до 1 млн. грн	кількість найманих працівників не більше 10; річний дохід – до 5 млн. грн.	необмежена кількість найманих працівників; обсяг доходу не повинен перевищувати 7 млн. грн.	–
Ставка податку	до 10% прожиткового мінімуму для	до 20% мінімальної зарплати у розрахунку на календарний місяць	3% від доходу для платників ПДВ; 5% від доходу для неплатників ПДВ	ставка – 0,16–5,4 нормативно грошової

Платники податку	Фізична-особа підприємець		Фізична-особа підприємець/ Юридична особа	–
	I група	II група	III група	IV група
	працевдатних осіб у розрахунку на календарний місяць			оцінки 1 га землі залежно від виду земель.
Опис	здійснення лише роздрібною торгівлі з торговельних місць на ринках/надання побутових послуг населенню	здійснення господарської діяльності у вигляді послуг (в т. ч. побутових), платникам єдиного податку та/або населенню, виробництво/продаж товарів, діяльність у сфері ресторанного бізнесу без використання праці найманих осіб або кількість осіб, які співпрацюють з ними, одночасно не перевищує 10 протягом календарного року	не використовують працю найманих осіб/необмежена кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, та юридичні особи – суб'єкти господарювання без обмежень щодо їх організаційно-правової форми	для підприємств сільськогосподарського характеру, у яких частка сільськогосподарського товарного виробництва за попередній податковий рік складає більше 75%
Спосіб застосування	Фактично не використовується для мінімізації виплати податкових коштів, проте є досить продуманою й узгодженою з точки зору європейської практики.	Спосіб 1: юридичні особи на загальній системі продають товар із мінімальною націнкою з на своїх суб'єктів 2 групи, які потім продають товар кінцевому користувачу з вищою націнкою, сплачуючи при цьому набагато менше за рік (єдиний соціальний внесок + єдиний податок). Спосіб 2: власник магазину чи ресторану з товарообігом 15 млн., використовує СПД 2 групи, замінюючи протягом року 10 різних підставних фізичних осіб. Спосіб 3: коли суб'єкт підприємницької діяльності 2 групи виступає посередником між покупцями-населенням та виробником товарів чи послуг. У цій схемі юридична особа також реєструє «своїх» суб'єктів підприємницької діяльності 2 групи, приймає на них кошти, залишає торгівлю націнку, а дохід, що дорівнює майже собівартості перераховується на юридичну особу (туристичний бізнес). Крім того, залишається неможливим встановлення факту реального товарообігу, який перевищує далеко за 5 млн. грн (особливо на ринках роздрібною торгівлі).	Найбільш поширена група для мінімізації оподаткування (на зарплату та податку на прибуток) для зняття готівки шляхом використання фіктивних операцій. Виконується перерахунок коштів за ніби то отримані послуги, при цьому суб'єкт підприємницької діяльності 3 групи сплачує 3% або 5% загальної суми доходу, а підприємець на загальній системі оподаткування відносить цю суму до складу операційних витрат і водночас зменшує базу оподаткування податком на прибуток. Найпопулярнішим для використання щодо діяльності, де надаються послуги, місце надання яких визначено ст. 186 ПКУ за межами України (наприклад ІТ сфера, послуги для нерезидентів). При цьому юридичні особи не сплачують ПДВ і майже не сплачують податок на прибуток та податки із заробітної плати. Для оптимізації податків на заробітну плату роботодавець змушує робітника зареєструватися платником єдиного податку і переводить взаємовідносини з ним на контрактну форму співробітництва.	Розроблена для сільськогосподарських товариств, та фактично не використовується для податкової оптимізації

Якби підприємці, які на спрощеній системі оподаткування, фактично являючись найманими працівниками сплачували податок на доходи фізичних осіб та податок із заробітної плати замість 5% єдиного податку та фіксованого соціального внеску, які вони сплачують зараз бюджет би отримував додатково валову частку доходів. Проте, тут варто діяти обережно, оскільки більшість таких «підприємців» є висококваліфікованими фахівцями, здебільшого ті, котрі працюють в ІТ-сфері та мають високу заробітну плату. Тому вони можуть вибирати чи залишитися їм в Україні чи знайти інше місце, де б за свої податки вони отримували б набагато якісніші послуги від держави. На жаль, навіть, на даний момент, можна спостерігати масовий відтік таких фахівців з України[31].

Найбільш «популярною» серед суб'єктів підприємницької діяльності виступає III група спрощеної системи оподаткування. Ця система дозволяє оптимізувати податкові кошти використовуючи спосіб перерахування коштів для суб'єктів підприємницької діяльності цієї ж групи за ніби то отримані послуги, які надалі показуються в рахунках 92 «Адміністративні витрати», 93 «Витрати на збут», 94 «Інші витрати операційної діяльності», при цьому суб'єкт сплачує лише 3%, або 5% замість 18% (+1,5% військовий збір) до держави від ведення своєї діяльності. Таке додавання величини витрат приводить до того, що значна частка підприємств не показує свої реальні доходи, сплачує набагато менше податку на прибуток, стає збитковими та переходить «тінь» [13].

Ми можемо розглянути наступну ситуацію: наприклад, об'єкт господарювання на спрощеній системі оподаткування (III група, платник ПДВ) та підприємець на загальній системі отримують однакову величину чистого доходу – 6 млн. грн. Витрати пов'язані з цього доходу в обох випадках становлять 3 млн. грн. Тоді розмір єдиного податку становитиме – 6 млн. грн. * 3% = 180 тис. грн; величина податку на прибуток для

підприємства на загальній системі оподаткування дорівнюватиме – (6 млн. грн – 3 млн. грн) * (18%+1,5%) = 585 тис. грн., що фактично у три рази (на 300%) перевищує величину умовно сплачених податків за системою спрощеного оподаткування.

Варто відзначити, що проявом протидії таким способам оптимізації податкових виплат використовуючи систему спрощеного оподаткування від сторони держави є впровадження обов'язкового застосування реєстраторів розрахункових операцій, або ж програмних реєстраторів розрахункових операцій. Ці заходи планували зробити обов'язковими для фізичних осіб – підприємців, які є платниками єдиного податку II, III, або ж IV групи та обсяг доходу яких, протягом календарного року, не є вищим граничного обсягу доходу, встановленого для I-ої групи платників єдиного податку, крім тих, які виконують діяльність у сферах з великими ризиками ухилення від сплати податків[30].

До цього переліку було віднесено тих, хто займається ресторанним бізнесом та готельним бізнесом, торгівлею в інтернет-мережі, торгівлею вживаних речей, ювелірних торговців та продавців текстильних виробів, враховуючи підприємців туристичної сфери та продавців автозапчастин. Відповідно, держава планувала ввести обов'язкове використання класичних та програмних касових апаратів, для тих, хто на спрощеній системі оподаткування, доходи яких є не більшими, ніж 1 млн. грн. на рік. Проте, із урахуванням різкого розвитку пандемії в Україні, що вплинуло на плани держави [32].

Тому, актуальним є наголошення на важливості ухвалення законів про детінізацію розрахунків та дискусій, які не вщухають щодо цього, а навпаки, загострюються із врахуванням поширення пандемії коронавірусу та локдауну країни, який доволі боляче вдарив по економіці, та наніс великий удар малому та середньому бізнесу. Незважаючи на тривалі дискусії, прихильники використання касових апаратів вважають, що

державі необхідно виводити приховані доходи із тіні та наповнювати бюджет у такий, надто складний для держави час та при збільшенні рівня видатків на медицину та соціальних виплат. Підприємці, котрі не підтримують дану ідею продовжують стверджувати, що ця дія може взагалі знищити малий та середній бізнес та систему спрощеного оподаткування [32].

Результатом цих всіх дискусії стало те, що підприємці почали масово виходити на страйки, аби висловити свою незгоду щодо введення касових апаратів, і Верховна Рада прийняла рішення відтермінувати введення реєстраторів розрахункових апаратів на рік [29].

Проте, попри страйкування та незгоду підприємств прибічники, зокрема, Європейська бізнес асоціація, все ж вважають, що до переваг використання таких апаратів можна віднести факт електронізації реєстрування операцій, що є важливим при теперішньому веденні бізнесу у форматі онлайн [32].

Пригадаємо також прийняття Закону, який є важливим для бізнесу в умовах карантину – виведення з-під дій мораторію проведення деяких видів позапланових документальних перевірок. З дати набрання закону чинності, з 8-го серпня 2020 року, податкові органи можуть здійснювати позапланові документальні перевірки на вимогу платників податків. Ці перевірки не підпадають під обмеження встановлені пунктом 78.1. ст. 78 ПКУ і проводяться вони виключно на підставі звернення платників податків. Це означає, що платники податків є ініціаторами перевірок за будь-якої причини, що стосується їх бізнесу та має відношення до податкового зобов'язання. Таке зумовлене повернення податкового контролю є причиною від невизначеності та тривалості ситуації із пандемією та необхідністю наповнення бюджету.

В результаті чого платники податків повинні бути готовими до послаблення мораторію на проведення документальних перевірок під час

періоду карантину та пристосовувати свою діяльність до карантинних умов. Хоча Податковий кодекс не передбачає обов'язкову контролюючу перевірку на кожен такий запит платника. Контролюючий орган змушений буде приймати рішення щодо необхідності проведення даної перевірки при кожному такому зверненні. Проте, доволі складно уявити ситуацію, коли податковий орган ухиляється від рішення про проведення податкової перевірки за наявності звернення платників податку, зважаючи на карантинні умови та потреби бюджету в наповненні [16].

Однак, тут можна виокремити, що лише звернення платників податків буде визначальною умовою щодо проведення документальної позапланової перевірки контролюючими органами.

Отже, результатом ухвалення Закону № 786-IX [11] ми можемо спостерігати повільний відступ від дії мораторію, накладеного на документальні перевірки під час дії карантину за рахунок проведення цих перевірок [16].

Також зазначаємо, що використання таких способів оптимізації податкових платежів за допомогою системи спрощеного оподаткування порушує один із основних принципів оподаткування – принцип соціальної справедливості, що регламентується ст. 4 ПКУ [27].

Отже, основною метою із подолання розвитку та викорінення податкового ухилення/уникнення повинна бути відповідальність держави за реалізації так званої виховної функції, спрямованої на становлення здорових принципів етичної поведінки в економічній діяльності, також окрему увагу потрібно приділити порядку та етичності роботи держслужбовцями принципів законності та особистої незацікавленості. Основними важелями детінізації економіки України є створення сприятливих умов для інвестиційного клімату, ефективного регулювання фіскальної та монетарної політики, вибудовування конструктивного діалогу з підприємницьким сектором, вдосконалення трудового

законодавства. Дані реформи також дадуть поштовх до забезпечення економічного розвитку, що за умов високих показників тіньової економіки є неможливим.

На жаль, способи ухилення чи уникнення від оподаткування існували, існують та буду існувати, що спонукатиме підприємців мінімізувати або й не сплачувати податки взагалі. Основне завдання для держави стоїть у тому, щоб у якомога більшому обсязі мінімізувати їх за допомогою правильно підібраних санкцій та стимулів. Тому, побудова довіри між громадяни та бізнесом, і державними органами є також важливим фактором впливу на зменшення рівня тіньової економіки.

Висновки до розділу 2

Проаналізувавши стан тіньової економіки в Україні, можна зробити висновок, що безперечно тіньова економіка виступає гострою проблемою для нашої країни, що вагомо перешкоджає розвитку нашої держави та національної економіки. Для того, аби розробити ефективні засоби детінізації економіки, потрібно насамперед дослідження першочергового джерела, а саме – встановлення основних причини виникнення економіки у «тіні», та викоріненню їх утворення. Нашій державі потрібно створити сприятливі умови для інвестицій, утворення ефективного регулювання фіскальної та монетарної політики, утворення правильного діалогу між державно та підприємницьким сектором, оновлення та вдосконалення трудового законодавства. Державі потрібно забезпечити економічний розвиток, що не є можливим при існуванні такого рівня тіньової економіки. Способи ухилення та уникнення податків завжди були присутні при функціонуванні будь-якої економіки, та докорінно їх уникнути не вдасться, проте завдання держави полягає у тому, щоб правильно регулювати

законодавство, аби максимально зменшити їх кількість та масштабність. Україна виступає державою, яка знаходить на стадії розвитку, та тримає прямий курс з європейським напрямом, проте тримати цей курс буде не так легко, якщо не врегулювати ситуацію із економікою та не спрямувати більшість сил на її відновлення, зменшення рівня дефіциту та міжнародних боргів.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ПРОТИДІЇ ТІНЬОВІЙ ЕКОНОМІЦІ В УКРАЇНІ

3.1. Досвід детінізації економіки зарубіжних країн та можливості його застосування в Україні

На сьогоднішній день Україна твердо визначила свій майбутній курс напрямку – у Європейський Союз. Для цього нашій країні потрібно відповідати європейським вимогам та стандарту, що вимагає й відповідного рівня функціонування національної економіки. Тому, доцільно брати до розгляду досвід саме європейських країн у боротьбі із тіньовою економікою.

Дослідження зарубіжного досвіду є невід’ємною частиною для покращення та розвитку способів боротьби із тіньовою економікою в Україні. Досвід провідних країн світу є безумовно важливим, та все ж, важливе врахування культурних особливостей, а також історичних передумов української економіки. Також варто враховувати, що наша економіка має іншу структуру та функціонує за іншими неформальними законами [1].

Для дослідження досвіду зменшення рівня тіньової економіки доцільно брати до розгляду не лише високорозвинені європейські країни, а країни які наближені до стилю ринкової економіки України, та успішний досвід країн-учасниць колишньої СРСР, для прикладу таких, як Грузія.

Для забезпечення якісних змін в сфері економіки потрібно запровадити амністію тіньових доходів, іншими словами – їх легалізацію. Такий процес виступає одним із державних інструментів розв’язання проблеми із тіньовою економікою, який потенційно може збільшити обсяг легальних інвестицій. Загалом, термін «економічна амністія» з’явився в Європі в післявоєнні роки. Як акція амністія вперше була реалізована у Швейцарії, коли амністувалися банківські вклади, капітали «Третього рейху». Ця акція позитивно відбилася на банківській системі Швейцарії і

сприяла покращенню інвестиційного клімату, збільшенню обсягів виробництва та інших макроекономічних показників країни в цілому [7].

До принципів проведення такої амністії доходів(легалізації) можемо відносити[7]:

- визначення доходів, тих видів, які не підлягатимуть легалізації/амністії;
- проведення процедури один раз протягом певного періоду, який буде зазначено законодавством (зазвичай протягом року);
- неконфіскаційний характер процедури;
- встановлені гарантії звільнення від відповідальності за декларовані об'єкти;
- забезпечення конфіденційності;
- поєднання амністії з більш жорсткими умовами відповідальності у випадку приховування доходів;
- пояснювальна робота.

Підхід із амністією грошових ресурсів зосереджений на повернення тіньових капіталів, включаючи у себе сукупність економічних та адміністративних заходів держави, які спрямовані на легалізацію (повну або часткову) фінансових ресурсів господарських процесів і тіньового ринку та «пробачення» осіб, правопорушення яких пов'язані зі зменшенням бази оподаткування або несплатою податків. Причому, така податкова «амністія» є лише прикладом одного із кроків комплексної програми репатріації тіньових капіталів. Такий підхід може сприяти встановлення взаємних інтересів держави та суб'єктів господарювання. Важливим тут виступатимуть не лише розміри ставок, а й сама процедура адміністрування податків в Україні, які дуже відрізняються від європейських країн[4].

Рівень економіки в «тіні» залежить від комплексного ряду чинників. Низка науковців [40] вважають, що до основних причин розвитку такої

економіки відносяться податки та закони в конкретній державі. Виокремимо перелік цих чинників, зокрема – рівень податкового навантаження в країні, регламентування економічної діяльності, наявність нелегального ринку робочої сили, особливості регулювання ринку праці, розмір державного сектору в економіці, а також можна додати нові фактори, такі як – транснаціоналізація та глобалізація, які мають негативний вплив на економіки держав, які мають ліберальну та слабоконтрольовану фінансову систему [40].

Зокрема, українській науковці, Пічугіна Ю.В. та Чорна А.В. [37] розподіляють ступінь впливу зростання тіньової економіки за такими показниками наведеними у Таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Причини зростання тіньової економіки у розвинених країнах світу [37]

Фактори впливу	Ступінь впливу, у %	
	1	2
Зростання податкового тягаря і розміру внеску на соціальне забезпечення	35-38	45-52
Якість державних інститутів	10-12	12-17
Трансферти	5-7	7-9
Регулювання ринку праці	7-9	7-9
Державні послуги	5-7	7-9
Мораль платника податків	22-25	–
Вплив усіх факторів	84-98	78-96
*1 – середні величини, отримані в 12 дослідженнях		
**2 – середні величини, отримані в 22 дослідженнях		

-Відношення до тіньової економіки в ЄС є доволі двофакторними, оскільки є контролю з боку кожної країни окремо, а також є окремий контроль з боку Європейського союзу. Так, для прикладу, у країнах

Європейського союзу є різні специфічні вимоги, найважливіша з яких – це строгий контроль фінансової статистичної звітності з боку Євростату, який скрупульозно стежить за ведення даної статистики[4].

Ми вважаємо, що доцільно розглядати досвід лише деяких країн-учасниць, які мають наближений спосіб ведення ринкової економіки, як Україна, зокрема, ми розглянемо досвід Болгарії, Греції, Польщі, Словаччини, Сербії Угорщини, а також хорошим приклад для розгляду вважаємо Грузії, котра хоч і не входить в ЄС, проте її реформування показало доволі позитивні ефекти для пострадянської країни.

Наприклад, у Болгарії основним органом контролю щодо тіньових операцій є Рада Міністрів та Державне агентство з національної безпеки (The Bulgarian State Agency for National Security). Ця установа була утворена у 2008 р., та функціонує як незалежна адміністративна одиниця із особистим бюджетом. До основних обов'язків цього Державного агентства з національної безпеки належить забезпечення національної безпеки країни, в т. ч. фінансової, завдяки адміністративному управлінню з фінансової розвідки – Фінансового розвідувального управління (FID – The Financial Intelligence Directorate). Це управління тісно співпрацює з органами безпеки, а також з своїми зарубіжними колегами[4].

Комітет з питань фінансових кримінальних розслідувань створили у Греції, який має особливий статус та наділений надзвичайними повноваженнями. Ці повноваження дозволяють органу отримувати інформацію стану та руху коштів на рахунках фізичних та юридичних осіб для отримання інформації фінансового характеру та її оцінки, незалежно від умов збереження банківської таємниці. В Греції у межах податкової реформи у 2004 році було затверджено Закон з розвитку країни, який передбачав зменшення податкового навантаження, а також заохочення інвестиційної діяльності тіньових капіталів некримінального походження. Цей Закон передбачав утворення сприятливого податкового режиму

протягом 10-ти років для підприємств, які інвестували більше 30-ти мільйонів євро, а також зниження податку на прибуток з 35% до 25%, та впровадження спрощеної податкової перевірки, яка забезпечувалася Національним ревізійним центром Міністерства економіки та фінансів[4].

Генеральна інспекція з фінансової інформації та Міністерство фінансів є двома головними органами за дотримання контролю щодо «тіньових» коштів у Польщі. Ця інспекція зобов'язана щорічно звітувати прем'єр-міністрові щодо виконання своїх обов'язків. Загалом, вони виконують такі основні функції, як:

- контроль за додержанням законодавства у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) коштів;
- дослідження підозрілих операцій;
- призупинення підозрілих операцій та блокування банківських рахунків;
- розробка та передача документів у компетентні органи;
- ініціювання та проведення процедур запобігання використанню фінансової системи з метою легалізації (відмивання) грошей;
- співпраця з іноземними органами, які займаються питаннями протидії легалізації (відмивання) коштів[4].

Підрозділ фінансової розвідки, який заснований на поліцейських силах функціонує у Словаччині та здійснює боротьбу з легалізації коштів. Інформують цей підрозділ щодо потреби здійснення розвідки певної особи/осіб є Національний банк та Міністерство фінансів. Також Словаччина максимально спростила національну податкову систему шляхом масштабної податкової реформи. Країна уніфікувала три найважливіші податки – податок на доходи фізичних осіб, ПДВ та корпоративний податок в єдину ставку – 19% (раніше ставки були наступними – ставка податку на доходи фізичних осіб була прогресивною

та коливалася в межах від 10% до 38%; корпоративний податок мав базову ставку в розмірі 25% та дві пільгові ставки в розмірі 18% та 15%; базова ставка ПДВ складала 20%, а пільгова – 14%) [4, 19].

Наприклад, у Сербії розробили окрему національну програму протидії тіньовій економіці. Сербський уряд у співпраці із Національного альянсу для місцевого економічного розвитку (National Alliance for Local Economic Development – NALED) й Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) представили даний документ, метою якого стало зменшення рівня економіки у «тіні» з 30,1% до 26,7% ВВП до 2020 року [19].

До основних цілей стратегічного плану було віднесено:

- 1) покращення ефективності нагляду за тіньовими фінансовими потоками;
- 2) покращення функціонування фіскальної системи;
- 3) зниження адміністративного та пара-фіскального тягаря для бізнесу;
- 4) підвищення обізнаності населення про негативні наслідки тіньової діяльності, що сприятиме зростанню податкової моралі громадян[19].

Угорщина використовує наступний спосіб протидії утворенню тіньової економіки – угорські юристи виконують свої зобов'язання щодо подання доповідей у напрямку особи, яка на регіональному рівні призначена для виконання даних завдань. На регіональному рівні відстежується за повідомлення фінансового моніторингу Національної податкової і митної адміністрації (Financial Intelligence Unit of the National Tax and Customs Authority). Особа адвоката (юридичної фірми) залишається, при цьому, прихованою від фінансової розвідки[4].

Позитивний досвід Грузії має місце для ставлення у приклад для наслідування. Грузія довгий час мала низький рівень функціонування

податкового законодавства, зокрема було присутній доволі низький рівень дисципліни, відсутність виконавчого податкового органу, в результаті чого процес збору податків був доволі складним. Проте, після революційних подій у 2003 році, новий уряд пообіцяв жорстоке реформування діючої податкової системи. Зрештою, радикальне реформування відбулося, після чого кількість податків зменшилася з двадцяти до семи, їх ставки було знижено, адміністрування було спрощено, в результаті чого ВВП на душу населення в країні збільшилося майже у два рази. Така податкова реформа стала вважатися найліберальнішою реформою у Європі [19].

Отже, вважаємо, що детінізація національної економіки зможе відіграти суттєву роль у процесі євроінтеграції України. Оскільки, Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їх державами-членами, з іншої сторони, Ст. 22 Угоди регламентується питання співробітництва у боротьбі з кримінальною та незаконною організованою чи іншою діяльністю, а також з метою її попередження для вирішення проблем контрабанди товарів; економічних злочинів, зокрема, злочинів у сфері оподаткування [42, с.83; 4].

Для прикладу, розглянемо рівень тіньової економіки у період 1991-1995 (найвищий показник протягом даного періоду) у порівнянні із 2017 роком (найновішим доступним показником рівня тіньової економіки для даних країн). З табл. 2 можна побачити, що для досліджуваних країн різниця відсоткових пунктів протягом вказаного періоду всюди дорівнює від'ємному показнику, що фактично дозволяє зробити висновок про те, що вказані способи боротьби із тіньовою економікою є ефективними.

Таблиця 3.2.

Рівень детінізації економіки в досліджуваних країнах [19; 54; 52;

60]

Країна	Рівень тіньової економіки, % ВВП	
--------	----------------------------------	--

	1991-1995(найвищий показник)	2017	Різниця відсоткових пунктів, %
Болгарія	36,7	29,6	-7,1
Греція	28,6	21,5	-7,1
Польща	34,5	22,2	-12,3
Словаччина	20,7	13	-7,7
Сербія	34,5	15,4	-19,1
Угорщина	25,1	22,4	-2,7
Грузія	72	53	-19

У графічній візуалізації, Рис.3.1. ми можемо чітко бачити тенденцію до зменшення рівня тіньової економіки всіх досліджуваних країн у порівнянні з періодами 1991-1995 до 2017 (найновіший показник рівня тіньової економіки у спільному вимірі для досліджуваних країн).

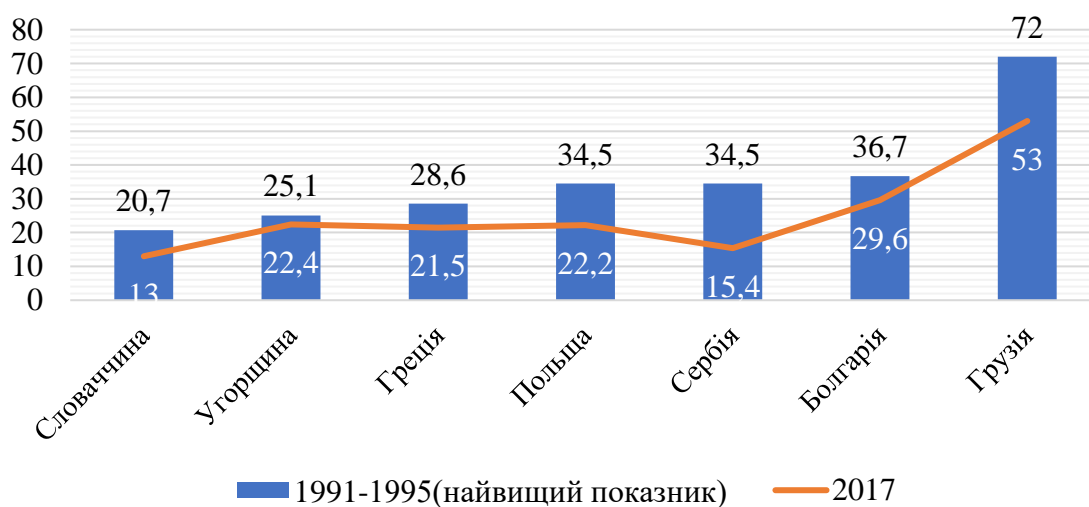

Рис. 3.1. Візуальне порівняння рівня тіньової економіки вибраних країн, % ВВП [19, 54, 42, 60]

Важливим для забезпечення фінансової безпеки України є світовий досвід боротьби з порушеннями у фінансовій сфері. Зокрема використання інструкцій міжнародних організацій, які спеціалізуються у сфері запобігання розповсюдженню порушень фінансового характеру. Такими

інституціями є FATF (Financial Action Task Force) – Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів та комісія Ради Європи [6]. Зазначимо і те, що формування нової та дієздатної структури національної економіки проходить під впливом військового конфлікту на Сході України, процвітання тіньової діяльності тощо. Адже, кримінальна економіка та тіньова економіка, за думками фахівців Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів(FATF), є чинниками сприяння тероризму.

Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів досліджує типологію відмивання грошей та фінансування тероризму, а також реалізовує програми для технічного сприяння державам-членам FATF, включаючи підготовку кадрів. Так само до інституцій, які спеціалізуються у сфері запобігання розповсюдженню порушень фінансового характеру, можна віднести Егмонтську групу підрозділів фінансової розвідки. Ця інституція була утворена у 1995 році, після зустрічі у палаці Егмонт-Аренберг у Брюсселі, де було прийнято рішення започаткувати неформальну групу для стимулювання міжнародного співробітництва. Представники Егмонтської групи роблять регулярні зустрічі, аби створити шляхи для співпраці, зокрема у сфері інформаційного обміну, також вони проводять навчання та обмінюються досвідом[6].

Також одним із впливових органів, який активно займається профілактикою економічної злочинності є спеціальний Комітет експертів Ради Європи із взаємної оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансування тероризму (англ. – «MONEYVAL»). Ця інституція була започаткована у 1997 році, регулювання її діяльності здійснювалися за основою загальних положень Резолюції [6].

Основною метою діяльності Комітету MONEYVAL є забезпечення того, що його країни-члени мають ефективні системи протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму та відповідають міжнародним стандартам

у цій сфері. Усі стандарти викладені у Рекомендаціях FATF щодо фінансування тероризму, у тому числі у Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин (1988 р.), Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, Конвенції ООН про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999 р.), Директиві 2005/60/ЕС Європейського Парламенту та Ради про запобігання використанню фінансової системи для відмивання коштів та фінансування тероризму та інші імплементаційні заходи (26 жовтня 2005 р.) та Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом (1990 р.), укладених у рамках Ради Європи [6].

Існування такого типу організацій підтверджує те, що більшість країн світу та міжнародних організацій, які занепокоєні поточним станом «тінізації» економічних систем, об'єднуються, аби протидіяти проблемі тіньової економіки, адже ця проблема породжує загрози не лише економічній сфері кожної країни, а й загальнонаціональній безпеці [4].

Оскільки ухилення від сплати податків є одним із найбільш поширеним проявом «тінізації» економіки, зарубіжним досвід засвідчує, що саме вдосконалення податкової системи є найосновнішим напрямом у протидії її поширенню/утворенню. Варто також зазначити, що у багатьох країнах неподання декларацій про доходи, подання неправдивої інформації щодо доходів з метою їх зменшення і інші форми та схеми ухилення від сплати податків на законодавчому рівні визнаються податковими злочинами, які тягнуть за собою цивільну, адміністративну, кримінальну, а також інші відповідальності [4].

А також, позитивним прикладом для України на шляху детінізації економіки можна було б перейняти досвід оптимізації структури та спрощення процедури адміністрування податків. У багатьох країнах-членах ЄС за одним податком визначена лише одна форма податкової звітності (наприклад, у Бельгії та Нідерландах декларація з ПДВ складає 1 сторінку),

а самі форми є простими та зрозумілими, до того ж варто враховувати тенденцію до впровадження електронної звітності (для прикладу, подання звітності у Франції, яке здійснюється через Інтернет, дозволяє порахувати свої податки на поточний період та на майбутнє) [4].

Хорошим прикладом, серед прикладів країн із високорозвиненою економікою враховуємо приклад Сполучених штатів Америки, де існує Фінансова служба внутрішніх доходів, яка займається збором податків. Ця служба функціонує незалежно матеріальною від Міністерства фінансів США (хоча і структурно відноситься до складу Міністерства) та інших державних органів. Саме такий підхід сприяє чесності та неупередженості держслужбовців, а також сприяє запобігання корупції [4].

Отже, можна зазначити, що вплив на тіньову економіку здійснюються не лише економічні чинники, а й соціальні. На жаль, чим нижчий рівень функціонування інститутів ринкової економіки та громадянського суспільства – тим вищий рівень тіньової економіки в державі [34], саме такий стан як в Україні. На прикладі ЄС зазначаємо, що сформувався доволі ефективний механізм інституційної протидії тіньовому сектору. Центральною ланкою виступає саме держава, тому розвинене законодавство та потужні органи правопорядку зменшують рівень тіньової діяльності. Із врахування впроваджених новітніх технологій, також інноваційного підходу країнам ЄС вдається ефективно контролювати рух грошових потоків, а також рух доходів, як фізичних, так і юридичних.

3.2. Напрями та способи покращення фіскальної протидії тіньовій економіці в Україні

Очевидно, що у нашої держави є низка прогалини у сфері податкової системи, тому ми і спостерігаємо великий відплив коштів у тіньову економіку. Україні потрібно боротися з недоліками у сфері оподаткування, оскільки для будь-якої економіки незаконна мінімізація податкових

платежів є надзвичайно негативним явищем. Аби зменшити такі явища, необхідно зацікавити платників податків.

Низка науковців [15] вважають, що саме зменшення ставок податків, а також впровадження податкових пільг посприє зниженню кількості податкових порушень. Оскільки, детінізація виступає довготривалим процесом імплементування вважаємо за необхідним діяти комплексно, та паралельно із реформами у законодавстві потрібно розповсюджувати податкову культуру серед населення. Корисним було б також створення єдиної державної бази порушників податкового законодавства, що б у майбутньому дозволяло регулюючим органам використовувати дану інформацію для попередження утворення нових «чорних» підприємств та ведення нової тіньової господарської діяльності[15].

Можна вважати доцільним доповнити помірні фактори впливу на зменшення рівня тіньової економіки, до яких можна віднести: високі штрафні санкції, неможливість реалізації корупційних схем, законодавчо-нормативні неузгодженості. Низькі штрафні санкції, низький рівень роз'яснювальних робіт фіскальних служб, низький рівень податкового контролю також є одним із впливів на мінімізацію податкових платежів.

Для ефективної боротьби з рівнем тіньової економіки необхідно враховувати позитивний досвід європейських країн, а також країн із схожим ринковим функціонуванням та підходити до цього процесу системно й комплексно. Відтак, за проведеним аналізом позитивного іноземного досвіду протидії тіньовій економіці можна зробити висновок, що в Україні наявні потужні невикористані можливості для його впровадження. Серед найбільш перспективних, на нашу думку, є:

- досвід країн ЄС показує, що створення єдиного інформаційного джерела на державному рівні допоможе посилити взаємодію уповноважених державних органів та посприє швидкості

оперативного реагування у електронному вигляді щодо виявлення тіньових відносин;

- використовуючи досвід США, посилити роль державних спеціальних служб у контролі за поширенням тіньової економіки в країні та їх взаємодію із державною структурою загалом. Так, у США співробітники служб безпеки, таких як ФБР та ЦРУ, дуже часто працюють у відомих американських концернах і корпораціях, цим самим контролюючи їх діяльність. Щодо України, то схожі функції мають виконувати співробітники Служби безпеки України (СБУ) [39];
- використовуючи досвід країн ЄС гармонізувати нормативно-правове забезпечення сфери оподаткування, валютного регулювання, фінансового моніторингу за міжнародними стандартами FATF та стандартами ЄС;
- розмежування законних та злочинних форм зменшення рівня оподаткування та удосконалення і впровадження інститутів відповідальності за дії із мінімізацією податків;
- удосконалення правових заходів щодо запобігання відтоку грошових ресурсів «у тінь»;
- використовуючи досвід Бельгії та Нідерландів спростити податкові форми звітності та механізмів їх подання для суб'єктів підприємницької діяльності;
- запровадити максимальну електронізацію звітності та автоматизацію процесів збору і аналізу інформації (досвід країн ЄС);
- використовуючи досвід США можна забезпечити фінансування податкових органів винятково коштами платників податків задля посилення незалежності та неупередженості їх роботи.

Слід зауважити, що українська версія «тіньової економіки» своєрідна та має чітко виражений культурний та історичний витік утворення. Оскільки бар'єри для входу в офіційний сектор є доволі низенькими, відкрити фізичну-особу підприємця (ФОП) дуже просто, при цьому використовуючи спрощену систему оподаткування, яка не вимагає лише ведення обліку продаж, то значна частина тіньової економіки не суто неформальною, а є саме офіційною та складає частину діяльності юридично зареєстрованих суб'єктів. На жаль, оскільки більшість транснаціональних корпорацій є «олігархічними» фірмами, які через державні зв'язки між високопосадовцями можуть дозволити собі масову «тінізацію» власної діяльності.

Приєднання України до плану заходів із протидії розмиванню податкової бази та переміщенню прибутків за кордон було ухвалено Організацією економічного співробітництва та розвитку, що сприятиме боротьбі із агресивним податковим плануванням. Наприклад, до цих заходів ми можемо віднести впровадження: податку на виведений капітал, впровадження заходів із протидії розмиванню податкової бази та переміщенню прибутків закордон (BEPS), а також створення єдиної Служби, яка б займалася фінансовими розслідуваннями в протипагу корумпованій та недієздатній теперішній податковій міліції. Проте, оскільки дані заходи мають за мету використання дискреційних інструментів, які органи влади можуть використовувати із зловживанням, то впроваджувати їх варто із обережністю.

До нагальності вирішення відносимо процес детінізації зайнятості із виплатою заробітних плат «у конвертах». Цю проблему можна вирішити лише шляхом скорочення податку на працю та податку на доходи фізичних осіб—останній не має перевищувати 10%, як і податок на виведений капітал. Відомо, що в Україні 28,5 млн. громадян працездатного віку і 11,33 млн. пенсіонерів [36], що можна вважати нормальним співвідношенням.

Проте, лише 12,8 мільйона з 28,5 мільйона українців працездатного віку працюють легально. Половина громадян працездатного віку або працює закордоном, або працює нелегально. Отже, ця половина є незахищена трудовим законодавством. Це означає, що зміни до трудового законодавства можуть послугувати збільшенню офіційно працевлаштованого населення, в свою чергу зменшенню рівня тіньової економіки [20]. Якби велика частка приватних підприємців, які фізично виступають найманими працівниками, та перебувають на системі спрощеного оподаткування сплачували податок на доходи фізичних осіб та податок із заробітної плати замість 5% єдиного податку та фіксованого соціального внеску вони б принесли бюджету держави декілька додаткових млрд. грн.

Оновлення операційної діяльності митниць дозволить покращити їх інституціональну спроможність. Не менш важливою є стандартизація вимог до облаштування інфраструктури портів, митних складів, митних терміналів, пунктів пропуску та місць митного оформлення.

Важливо також посилити фіскальну та анти-офшорну політики у координації з монетарною як чинника стабільності у регулюванні валютного ринку. В Україні відбулася лібералізація операцій за поточним рахунком. Так, до початку 2017 р. було пом'якшено обов'язковий продаж надходжень в іноземних валютах (знижено з 75 % до 65 %); скорочено строк резервування гривні для купівлі іноземних валют (з 3 до 1 дня); збільшено граничний строк для розрахунків за операціями експорту та імпорту товарів (з 90 днів до 120 днів). Перспективним є скасування обмежень на зняття готівки та купівлі валюти, а також повна репатріація дивідендів іноземним інвесторам[18].

Подальша боротьба з ухиленням від сплати податків в Україні, здебільшого, лежить в площині покращення адміністрування через оновлення нормативно-правової бази та процедур відповідно до

міжнародних стандартів, звуження можливостей впливу суб'єктивного людського фактору. Важливим також у даному сенсі для захисту активів є також підвищення довіри до національної правоохоронної та судової систем.

Необхідність створення в Україні дієвої системи контролю над тіньовою економікою, яка б повною мірою відповідала сучасним умовам та потребам, є очевидною. Тому, проблема розроблення теоретичних і методологічних основ діяльності органів податкового контролю з виявлення та припинення ухилення від сплати податків є надзвичайно актуальною та вагомою складовою реформування податкових відносин на сучасному етапі економічного розвитку країни[23].

Отже, можна підсумувати, реалізація запропонованих заходів може посприяти зменшенню рівня економіки, що у результаті сприятиме утворенню здорового ринкового середовища для держави та громадян в цілому, розвитку економіки, а також суттєвої демократизації економіки. Для цього необхідне ретельне налаштування податкового законодавства, забезпеченню його прозорості, відвернення дискримінації. Насамперед потрібно вдосконалювати демократичні інститути та активізувати боротьбу з корупцією, та зловживанням високопосадовцями власними посадами та можливостями. Ще одним із шляхів мінімізації цієї проблеми, являється виховання у платників патріотичних почуттів щодо обов'язку утримувати державу, завдяки сплати ними податків в обмін на високий рівень якості надання суспільних благ.

Висновки до розділу 3

Існування та збільшення рівня тіньової економіки призводить до зниження ефективності функціонування як і національної економіки, так і держави загалом. Детінізація економіки є складним, довготривалим, комплексним заходом. Це повинно бути не лише зменшення рівня тіньової

економіки, проте і викорінення його початкових витоків, а також стимулювання виходу із тіні бізнесу та залучення його до легального ведення своєї діяльності.

Дослідивши зарубіжний досвід протидії розвитку тіньової економіки, можна зробити висновок про те, що в світі розроблені та запроваджені достатньо ефективні механізми боротьби з подібною загрозою. А відтак, можна стверджувати, що на основі такого досвіду, шляхом його імплементації в Україні, подолання проблеми «тінізації» в нашій державі є реальним. При цьому такі заходи необхідно, враховувати у практичній діяльності відповідних державних органів України, це все повинно бути закріплено на законодавчому рівні, з чітко окресленими виконавчими рішеннями.

В цілому, перспективи удосконалення фіскальних механізмів в протидії тіньовій економіці є актуальними для міжнародної економіки в процесі фінансової глобалізації. Прозорість фінансової діяльності, дотримання єдиних підходів до оподаткування стали важливим елементом податкової політики як кожної держави зокрема, так і світової економіки загалом. Провівши аналіз, можна зазначити, що хоч і Україна впроваджує у законодавство деякі механізми боротьби з мінімізацією тіньової економіки, варто враховувати, що все таки цей процес є тривалим у часі та потребує значного доопрацювання. Також слід пам'ятати, що вплив на рівень тіньової економіки потребує консолідації зусиль як і держави, так і представників бізнесу.

ВИСНОВКИ

Податки відіграють вагому роль у залучення коштів для фінансування економічної та неекономічної сфер діяльності кожної держави. Однією із основ національної економіки є стійке зростання рівня добробуту населення та якості державної економіки. На жаль, в умовах нестабільності у політичній сфері, та коливань у ринковій сфері стає очевидним зростання рівня тіньової економіки.

Несплата податків являє собою глобальне явище, яке призводить до втрат доходів бюджету. Таке явище притаманне здебільшого країнам, які розвиваються, хоча їх уряди постійно спрямовують усі зусилля на протидію цьому явищу. В результаті чого такі держави на постійній основі стикаються із тим, що у бюджету постійний дефіцит, фінансові проблеми, і ці виклики ставлять під загрозу здоровий розвиток економіки в цілому, а також впливають безпосередньо на якості наданих послуг простим громадянам. Явище тіньової економіки це все те, що виконується «нижче радару», тобто, та трудова діяльність та господарські операції які є незадекларованими та за яку не сплачуються податки державі. Рівень тіньової економіки у кожній державі визначається по різному, тому надати точне визначення тіньової економіки є доволі складно. Тіньова економіка це не є суто економічна проблеми, впливають на неї всі сектори функціонування держави, такі як політичний сектор – корупція, недовіра громадян до державних органів, незахищеність громадян, низька податкова обізнаність та ін. Із постійним зростанням податкового навантаження та податкового регулювання зростає і рівень тіньової економіки. В результаті чого слабшають державні інститути та втрачають підтримку населення.

На основі системного узагальнення причин та наслідків існування тіньового сектору, можна зазначити як і негативний, так і позитивний вплив тіньової економіки на здорову економіку. Тіньова економіка створює робочі місця, які не мають права на існування при легальному веденні

бізнесу, що в кінцевому результаті стимулюють зростання підприємницької ініціативи та зміцнюють соціальну, трудову та професійну мобільність. Та разом із цим сектор тіні виступає дестабілізуючим чинником, та призводить до зниження інвестиційної привабливості та знижує рівень конкурентоздатності країни.

Тіньова економіка являє собою так зване «замкнене коло» за якого її вплив проявляється у нерівномірності галузевого податкового навантаження та скороченню доходів бюджету, що в свою чергу призводить до зростання податкового навантаження на законослухняних платників податків, у результаті частина їх йде у «тінь». Наслідком цього всього є деформація податкової системи. Тіньова економіка несе собою вагомий негативний вплив в загальній криміналізації держави і суспільства, а також у скороченні податкових надходжень і неможливості держави забезпечити реалізацію соціально-економічних програм і розвиток економіки в цілому.

Зробивши аналіз рівня тіньової економіки в Україні, можна зазначити, що тіньова економіка виступає гострою проблемою для держави та перешкоджає її розвитку. Оскільки наша держава знаходить на стадії розвитку та вибрала європейський курс напрямку, їй потрібно створити сприятливі умови для інвестицій, утворення ефективного регулювання фіскальної та монетарної політики, утворення правильного діалогу між державно та підприємницьким сектором, оновлення та вдосконалення трудового законодавства. Україна повинна забезпечити стабільний економічний розвиток, що є неможливим при існування такого рівня економіки у «тіні».

Ми пропонуємо використовувати досвід зарубіжних країн із схожим функціонування ринкової економіки до України. Національна економіка у протидії фіскальним наслідкам тіньової економіки, з урахуванням досвіду європейських країн, потребує створення єдиного інформаційного джерела на державному рівні. Таке уніфіковане джерело допоможе посилити

взаємодію уповноважених державних органів та посприяє швидкості оперативного реагування у електронному вигляді щодо виявлення тіньових відносин. Корисним для держави також може бути досвід США, який відображається у створенні і посиленні державних спеціальних служб щодо контролю поширення тіньової економіки в країні, та зміцнення їх взаємодії із державними структурами загалом, а також забезпечення фінансування податкових органів виключно коштами платників податків задля посиленні незалежності їх функціонування. Ще одним заходом протидії тіньовій економіці може бути розмежування законних та злочинних форм щодо зменшення рівня оподаткування та удосконалення і впровадження інститутів, які б відповідали за дії пов'язані із мінімізацією податків. Використавши досвід Бельгії та Нідерландів можна спростити податкові форми звітності та механізмів їх подання для суб'єктів, які виконують підприємницьку діяльність. Використовуючи досвід країн Європейського союзу нашій державі потрібно гармонізувати нормативно-правове забезпечення сфери оподаткування, валютного регулювання, фінансового моніторингу за міжнародними стандартами FATF та стандартами ЄС. А також, національна економіка повинна запровадити максимальну електронізації звітності та автоматизацію процесів збору і аналізу інформації.

Детінізація економіки є складним, довготривалим, комплексним процесом. Цей процес повинен налічувати у себе не лише зменшення рівня тіньового сектору, а викорінення початкових витоків його утворення. Державі потрібно стимулювати бізнес до виходу із тіні, і залучити його до легального ведення своєї діяльності. Провівши дослідження щодо зарубіжного досвіду боротьби із даною проблемою можна впевнено зазначити, що у світі розроблено та запроваджена низка ефективних механізмів для боротьби із тіньовою економікою. В результаті чого можна стверджувати що подолання проблеми «тінізації» є реальним. Хоч Україна

і впроваджує у законодавство певні фіскальні механізми протидії тіньовій економіці, варто пам'ятати, що цей процес є комплексним, довготривалим, масштабним та потребує постійного доопрацювання. Зрештою вплив на рівень тіньової економіки потребує не лише зусиль з боку держави, а й зусиль починаючи з боку представників бізнесу та кожного із нас.

Україні потрібно протидіяти зростанню рівня тіньової економіки та незаконного відмивання коштів, яке нерідко тісно пов'язане з корупцією на різних щаблях державної влади. Державі необхідно боротися з прогалинами у сфері оподаткування, оскільки для будь-якої економіки мінімізація податкових платежів є надзвичайно негативним явищем. Для того аби зменшити прояви виведення капіталу до податкових гаваней з метою мінімізації оподаткування, необхідно провести модернізацію методів протидії цього явища. Мінімізація податків є рушійною силою, що значно послаблює економіку України, особливо при умовах євроінтеграції нашої держави. Тіньова економіка присутня і у розвинених країнах світу, проте їх рівень значно менший аніж у нас. Звісно ж, логічним наслідком цього є те, що державний бюджет недоотримує кошти, що належать йому, а отже, виникає дефіцит бюджету та обмеження витрат.

Нашій державі не потрібно розпочинати боротьбу із тіньовою економікою збільшення кількості перевірок та розміри штрафів, а на практиці потрібно відновлювати довіру демократичних інститутів, боротися із корупцією, а також із зловживання владою своїх положень. Україні потрібно боротися із ганебним явищем зловживання високопосадовцями своєю владою в особистих та корисливих шляхах, а також їх власного збагачення шляхом криміналізації. Держава та державні інститути повинні забезпечити чесну ринкову конкуренцію. Маленькі та незначні зростання фактів виявлення покарання таких порушників допоможе привести до значного позитивного ефекту боротьби із тіньовою економікою. Україна повинна забезпечити виховання у платників податку

патріотичних почуттів щодо обов'язку утримувати державу, яка в результаті буде якісно утримувати їх.

Україні потрібно створити дієву систему контролю над тіньовою економікою яка б повною мірою відповідала сучасним умовам та потребам. Тому, проблема розроблення теоретичних і методологічних основ діяльності органів податкового контролю з виявлення та припинення ухилення від сплати податків є надзвичайно актуальною та вагомим складовою реформування податкових відносин на сучасному етапі економічного розвитку країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаптація зарубіжного досвіду використання заходів фіскального характеру з метою детінізації економіки у вітчизняних економічних реаліях. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/10_2018/9.pdf;
2. Варналій З. С. Теоретичні засади детінізації економіки України / З. С. Варналій // Вісник Вінницького політехнічного інституту. - 2014. - № 1. - С. 46–53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vvpi_2014_1_9;
3. Воронкова О.М. Посилення протидії ухиленню від оподаткування в системі податкового адміністрування. / Воронкова О.М. // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. - 2011. - № 2. Ст. 42-52.;
4. Державне регулювання детінізації національної економіки: організаційно-правовий аспект. URL: <http://academy.gov.ua/pages/dop/138/files/df92de6e-2130-4e2b-b203-de4ab9728b00.pdf>;
5. Детінізація економіки: від традиційних схем і декларацій до цивілізованого підходу і рішучих дій. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/07/29/663486/>;
6. Діяльність міжнародних організацій у сфері запобігання розповсюдженню фінансових порушень – фундаменту тероризму. URL: <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwuiqbX>;
7. Досвід іноземних країн з легалізації або амністування тіньових доходів. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28984.pdf>;
8. Економіка України : статистина інформація. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>;

9. Економічна статистика. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm (дата звернення: 20.10.2020);
10. З квітня 2020 року збільшено граничні обсяги доходу для платників єдиного податку: що необхідно знати? URL: <https://tax.gov.ua/nove-pro-podatki--novini-/416914.html>;
11. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо функціонування електронного кабінету та спрощення роботи фізичних осіб – підприємців». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/786-IX#Text> (дата звернення 03.12.2020);
12. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1698-18> (дата звернення: 05.10.2020);
13. Збитковість підприємств як форма прояву тінізації економіки. URL: <http://global-national.in.ua/archive/11-2016/183.pdf>;
14. Ірина Маркіна, Микола Сьомич. Державні механізми протидії тінізації економіки як елемент економічної безпеки. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwib9J3_oTtAhVQ_SoKHXYgAQkQFjAAegQIARAC&url=https%3A%2F%2Finstzak.com%2Findex.php%2Fjournal%2Farticle%2Fdownload%2F1591%2F1464%2F&usg=AOvVaw37RdzKpJLoLo-4BXsaS9yT;
15. Кміть В.М. Суть та основні методи боротьби з незаконною мінімізацією оподаткування в Україні. URL: http://www.rus-nauka.com/34_NIEK_2013/Economics/3_151033.doc.htm;
16. Коли мораторій на проведення перевірок не спрацює? URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/koli-moratoriy-na-provedennya-perevirok-ne-spracyue.html>;

17. Мищак І.М. Проблеми і перспективи зміцнення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування. Питання правового забезпечення модернізації державного управління та місцевого самоврядування в Україні (матеріали науково-практичної конференції) / Заг. ред. Т. В. Мотренка, В. Є. Воротіна. К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2017. С. 72–77;
18. Міжнародний досвід боротьби з ухиленням від оподаткування та розмиванням податкової бази: висновки та рецепти для України. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/mizhnar_dosv-1761d.pdf ;
19. Міжнародний контекст використання фіскальних інструментів детінізації економіки. URL: <http://sciencehub.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/6>;
20. Мінекономіки: половина українців працездатного віку працюють нелегально або на заробітках. URL: <https://hromadske.ua/posts/minekonomiki-polovina-ukrayinciv-pracezdatnogo-viku-pracyuyut-nelegalno-abo-na-zarobitkah>;
21. Молдован О. Щодо реформування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності. URL: <http://niss.gov.ua/articles/217>;
22. Надходження податків та зборів. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/pokazniki-roboti/nahodjennya-podatkiv-i-zboriv--obovyaz/nahodjennya-podatkiv-i-zboriv/>;
23. Напрямки вдосконалення державного контролю ухилення від оподаткування. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2010-1/doc/3/24.pdf> ;
24. Основні завдання для створення умов для виходу бізнесу із «тіні». Міністерство фінансів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua>;
25. Оцінка впливу тінізації економіки на фінансовий потенціал території. URL:

<https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/28e80262020fe2ebcb162a9d152b7f0c.pdf>;

26. Пилипченко О. О. Тіньова економіка в Україні: причини, методи вимірювання та фактори негативної дії на економічну безпеку. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2016_9_7;
27. Податковий Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 17.11.2020);
28. Проблеми ухилення від податків та наслідки цього явища для бюджету. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/1/148.pdf>;
29. Рада відтермінувала введення касових апаратів для ФОПів. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/kasovi-apatati-rada-vidklala-vikoristannya-kasovih-apatativ-na-2021-rik-novini-ukrajina-11239472.html>;
30. Рада відтермінувала на рік застосування РРО для деяких ФОПів. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3146466-rada-vidterminovala-na-rik-zastosuvanna-rro-dla-deakih-fopiv.html>;
31. Рейтинг схем ухилення від податків: на чому найбільше втрачає український бюджет. URL: <https://voxukraine.org/uk/rejting-shem-uhilennya-vid-podatviv-ina-chomu-ukrayinskij-byudzheth-vtrachaye-najbilshe/>;
32. РРО для ФОП не відтермінували. Що буде далі? URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-54965361>;
33. Сектор «Тіні». URL: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/sektor-tini>;
34. Системність процесів детінізації національної економіки. URL: http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/edu_50/fail/22.pdf;
35. Скляр Н. М. Тіньова економіка в Україні. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdnuete_2018_1_11;

36. Соціальний захист населення України у 2019 році. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/07/zb_szn_2019.pdf;
37. Специфіка функціонування тіньової економіки. URL: <http://global-national.in.ua/archive/5-2015/15.pdf>;
38. Тенденції тіньової економіки в Україні у січні-березні 2020 року. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=ukUA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinvoeiEkonomiki>;
39. Тіньова економіка та її вплив на економічну систему. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe;
40. Тіньова економіка: особливості її розвитку в Україні та можливі шляхи мінімізації. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/16651/1/Геча%20.pdf>;
41. Тіньова економіка: якою є реальність бізнес-діяльності в Україні. URL: <https://ua.news/ua/tenevaya-ekonomyka-kakova-realnost-byznes-deyatelnosty-v-ukrayne/>;
42. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами- членами, з іншої сторони, від 27 черв. 2014 р. : ратифікована із заявою Законом No 1678-VII від 16 верес. 2014 р. // Офіційний вісник України. – 2014. – No 75. – Том 1. – Ст. 2125. – С. 83.;
43. Україна у рейтингу конкурентоспроможності WEF. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/617843.html>;
44. Україна у рейтингу Doing Business-2020. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/10/24/652929/>;
45. Ухилення від оподаткування як основна причина появи тіньового сектору економіки. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2013_21_36;

46. Фільо М. М. Податкові втрати та податкові можливості : можливості ідентифікації / М. М. Фільо // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. – 2014. – No 5-6. – С. 115-120.;
47. Що повинно стимулювати бізнес виходити з тіні? URL: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/scho-povinnostimuljuvati-biznes-vihodi-z-tini-307419/>;
48. An Economic Framework for Tax Evasion in Palestine. URL: https://www.researchgate.net/publication/329511713_An_Economic_Framework_for_Tax_Evasion_in_Palestine;
49. Cashless Economy vs. Shadow Economy in Ukraine. URL: <https://www.promoteukraine.org/cashless-economy-vs-shadow-economy-in-ukraine/>;
50. Schneider, F. "Shadow economies and corruption all over the world: New estimates for 145 countries" *Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal* 1 (2007): 1–66. URL: http://www.economics-ejournal.org/economics/journalarticles/2007-9/version_1;
51. Schneider, F., Enste, D. H. "Shadow economies: Size, causes, and consequences" *Journal of Economic Literature* 38:1 (2000): 77–114. URL: <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jel.38.1.77>;
52. Shadow economies around the world. What do we know? URL: <http://ftp.iza.org/dp1043.pdf>;
53. Shadow economy in Europe. URL: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/shadow_economy/Europe/;
54. Shadow economy in Serbia 2017. URL: https://naled.rs/en/images/preuzmite/Shadow_Economy_in_Serbia_in_2017_Key_findings_and_recommendations.pdf;
55. Shadow economy% definitions and meaning. URL: <https://marketbusinessnews.com/financial-glossary/shadow-economy-definition-meaning/>;

56. Tanzi, V. "Uses and abuses of estimates of the underground economy" *Economic Journal* 109:456 (1999): 338–347. URL: <https://academic.oup.com/ej/article-abstract/109/456/338/5128722?redirectedFrom=fulltext>;
57. The Evolution of the Shadow Economy in Transition Countries: Consequences for Economic Growth and Donor Assistance. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.470.2018&rep=rep1&type=pdf>;
58. The shadow economy in industrial countries. URL: <https://wol.iza.org/articles/shadow-economy-in-industrial-countries/long>;
59. The shadow economy in industrial countries. URL: <https://wol.iza.org/articles/shadow-economy-in-industrial-countries/long>;
60. What Is the Extent of the Shadow Economy in Serbia? URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-13437-6_5